

ସରସ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା -

ନା:-୧

ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ବଳଦେବ ବରପତ୍ର

ବ୍ରାହ୍ମ୍ୟ କଲେକ୍ଟ

ସମ୍ପାଦକ:-ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର

ବଳଦେବ ରଥ ବିରଚିତ

ସ୍ୱପ୍ନ କଲେଜ

ସମ୍ପାଦକ : ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ

ସମ୍ପାଦକ :
ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ :
୧୯୭୫, ଜାନୁୟାରୀ ୨୭ ତାରିଖ (୧୦୦୦)

ମୁଦ୍ରାକର :
ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର
ଭରରପ୍ରେସ୍, କଟକ-୧

ପ୍ରକାଶକ :
ସରସ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି
ପୀଠାପୁର, କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ :
ଟଙ୍କା-୫୦ ପାଞ୍ଚ ମାତ୍ର

କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାନ

ଏହି ପୁସ୍ତକର ମୁଦ୍ରଣ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର
କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଦୁଇଶହଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିବା
ସରସ ସାହିତ୍ୟ ସମିତିରଫରୁ ମୁଁ
ଗଣ୍ଡର କୃତଜ୍ଞତା
ଜଣାଉ ଅଛି ।

ସେନ୍ଦେଟାରୀ

ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟରୁ ହାସ୍ୟରସାତ୍ମକ ରଚନାବଳୀ ସଂଗ୍ରହ ଓ
 ପୁନଃପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସରସ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି
 ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛି ତାର ପ୍ରଥମ
 ଫଳସ୍ୱରୂପ ଏହିପୁସ୍ତକଟି ଗବେଷକ
 ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ସର୍ବଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ
 ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ
 ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ପ୍ରକାଶକ

ପ୍ରକ୍ତ ପ୍ରବେଶ

ସ୍ବାଧୀନ ରାଜ୍ୟର କଲ୍ଲୋଳିନୀ ଏହି 'ଦ୍ଵାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ'ଟି ଆକାରରେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ, ସତେଜ,
ସୁରମ୍ୟ କରି ପାରିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିଙ୍କର ଏକତମ
କୃତି ଭାବରେ ଏହା ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ; ଦ୍ଵିତୀୟତଃ,
ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ସୁବିରଳ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ
ହୋଇଥିବା କାରଣତଃ ଏହାର ଐତିହାସିକ ମହତ୍ତ୍ଵ ରହିଛି;
ତୃତୀୟତଃ, ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଗାରୋତ୍ତର ରସର ଶୋଭନାୟ
ଅଭାବ ଥିବାବେଳେ ଅବମିଶ୍ର ଦ୍ଵାସ୍ୟରସକୁ ଆଧେୟ କରୁଥିବା
ଏହି ରଚନାଟିର ବିଶିଷ୍ଟତା ରହିଛି ଏବଂ ଶେଷତଃ (ଏବଂ ମୋ
ବିଚାରରେ ବିଶେଷତଃ) ଏହାର ଉପରି ଭାରତର ତପଳ ଦ୍ଵାସ୍ୟର
କଲ୍ଲୋଳ ତଳେ ପ୍ରଜ୍ଜନ୍ମ ରହିଛି ଏକ ଚମତ୍କାର ଉପହାସ (Satire)
ଯାହା ରସଶିଳ୍ପ ବିଚାରରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଯେପରି ଅପୂର୍ବ ସେହିମନ୍ତ
ସୁସମ୍ପନ୍ନ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଲୌକିକ ଭାଷାରେ, ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ
ଶୈଳୀରେ ଏବଂ ଭାବର ଅଭାବନାୟତାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଭିନବତା
ରହିଛି ତାହା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଉଦୟର, ପ୍ରାକ୍‌କାଳୀନ ଅରୁଣିମା
ରୂପେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର
ଇତିହାସରେ ମହତ୍ତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଲ୍ଲେଖ ପାଇବା ପାଇଁ 'ଦ୍ଵାସ୍ୟ କଲ୍ଲୋଳ'

ବହୁଧା ଅର୍ଥ । ଅଥଚ, ଘଟନାକ୍ରମେ, ସାହିତ୍ୟର ଐତିହାସିକ-ମାନଙ୍କର ଯଥାଯଥ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏହା ଆକୃଷ୍ଟ କରିନାହିଁ । ❊

ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଐତିହାସିକ ଓ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କର ଶୁଭ ଦୃଷ୍ଟି ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ନ ପଡ଼ିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ବୋଧହୁଏ ତାହାର ଦୁର୍ଲଭତା । ଯଦିବା ଏହା ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ (ଖ୍ରୀ ୧୮୭୨ରେ) ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତଳତ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଦ୍ଵିତୀୟବାର ଆମ୍ବୁପ୍ରକାଶ କଲ ତଥାପି ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ବଜାରରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଲଭ । ସ୍ଵର୍ଗତ କୁଳମଣି ଦାଶ ଖ୍ରୀ ୧୯୨୮ରେ ତଦବଧି ପ୍ରକାଶିତ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କର ସମସ୍ତ ରଚନାକୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ଗ୍ରଥିତ କଲେ ମଧ୍ୟ (ପ୍ରଥମେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ କିନ୍ତୁ ପରେ ଯୋଗକଲେ) ଏକା ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ଏପରି କରିବାର କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ସେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ସ୍ଥାନ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ଵାସ ନୁହେଁ” (କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା) ବଳଦେବ ରଥଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ରଙ୍କର ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନରେ ଏତାଦୃଶ ଭ୍ରମରୁ ଅନୁମେୟ ଯେ ସେ ମହାଶୟ

❊ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଇଂରାଜୀରେ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ (Oriya literature), ଡଃ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଇଂରାଜୀ ଓ ଓଡ଼ିଆରେ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଭଳି ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବଳଦେବ ରଥ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିବା ବିଷୟ ଜମାରୁ ଉଦ୍ଧୃଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ ।

ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ପାଠ କରି ନଥିଲେ । ଅନ୍ୟଥା ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ପରି ବହୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଯୁକ୍ତ ରଚନାକୁ ‘ଅସାହିତ୍ୟ’ ଆଶ୍ୟା ଦେବା ଲାଗି କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣ ମିଳୁନାହିଁ । ଏହି ଅନୁମାନ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ ଦାଶ ମହାଶୟ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ ‘ଗୋଟିଏ କବିତା’ ବୋଲି ଜଣାଇଥିବାରୁ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ବଳଦେବ ରଥ “ସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରଭୁପୁରମତବଳରେ ବିଚିତ୍ର ଦ୍ରାସ୍ୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ” (କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃ ୨୩) । ହଷ୍ଟରଜ ସୁବିଦିତ ‘ଓଡ଼ିଶା’ (ORISSA) ଗ୍ରନ୍ଥର ନବମ ଅନୁସୂଚୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟର ବିବରଣରେ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ବଦଳେ ଲେଖାଅଛି ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ, ଯାହାକୁ ସେ ମଞ୍ଜୁଳିଆ କବିତାର ସମାହାର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି :—“(4) Hasyarnaba—comic verses ।” ଏଥିରୁ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କର ଅଦ୍ୟାବଧି ଅନାବିଷ୍କୃତ ‘ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ’ ନାମକ ଏକ ଦ୍ରାସ୍ୟ କବିତା ପୁସ୍ତକ ହଷ୍ଟରଜ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିବା ସମ୍ଭାବନା ଉପୁଜୁଛି । ଅଥବା ଏହା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ଯେ ହଷ୍ଟରଜ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମାଦ ଭଳି ‘ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ’କୁ ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ ବୋଲି ଲେଖିବା ଏକ ପ୍ରମାଦ ଏବଂ ସେହି ଗଦ୍ୟମୟ ରଚନାଟିକୁ କବିତା-ବଳୀ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଅଧିକ ପ୍ରମାଦ । * ହଷ୍ଟରଜ ‘ଓଡ଼ିଶା’ ଲେଖାଯିବା ପରେ ପରେ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ମୁଦ୍ରା ଯନ୍ତ୍ରରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହାର ବହୁ ବର୍ଷ ପରେ, ଏପରିକି ଦ୍ରାସ୍ୟ-

---

* ‘ହଷ୍ଟରଜ ଓଡ଼ିଶାରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ’ ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ହଷ୍ଟରଜ ବିବରଣର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମାଦ ବିଷୟରେ ସବିସ୍ତର ଆଲୋଚନା କରିଛି ।

କଲ୍ଲୋଳର ଦ୍ଵିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ ପରେ ଖ୍ରୀ ୧୯୧୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ (କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ତାହାର ଦଶ ବାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ରଚିତ) ପା'ରଳା-ଖେମୁଣ୍ଡିର ସ୍ଵର୍ଗତ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'କବିଜୀବନ' ମଧ୍ୟରେ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଲିକାରେ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ନ ଯାଇ ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ ଉଲ୍ଲେଖ ପାଇବା ହେତୁରୁ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳହିଁ ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଭ୍ରନ୍ତ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯିବା ସ୍ଵାଭାବିକ ହୋଇଗଲା । ସ୍ଵର୍ଗତ କୁଳମଣି ଦାଶ ସେହି ଭ୍ରନ୍ତ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଆରମ୍ଭର କିଛି ଅଂଶରେ ମିଥାସର ନିୟମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହରିଶଙ୍କ ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବର ବିବରଣ ଏବଂ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଦ୍ରାସ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବର ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ 'ଗୋଟିଏ କବିତା' ବୋଲି ଲେଖି ପକ ଇଲେ । ଦାଶ ମହାଶୟ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ପାଠ କରିଥିଲେ ଏପରି ମତ ଦାନ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ସାହିତ୍ୟର ଅପ୍ରାକ୍ତେୟ ବୋଲି ସେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହାକୁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେବା ଅନୁଚିତ ହେବ ।

ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ନ ପଡ଼ିବାର ଦ୍ଵିତୀୟ କାରଣ ହେଲା ତାହାର ଉତ୍ତୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଥିବା ପାଠଗତ ଅଶୁଦ୍ଧିର ମାତ୍ରାୟକ୍ୟ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତଳେ ଉତ୍କଳ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ଵାଜ) ଉତ୍ତୟ ସଂସ୍କରଣକୁ ମିଳାଇ 'ଦିଗନ୍ତ' ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ହମଶଃ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଏକ ସଂପାଦିତ ପାଠ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଲାଗି ଏକ ପ୍ରଶଂସ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ, ଦୁଃଖର କଥା, ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ଆଂଶିକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଦିଗନ୍ତ ଲେପ ପାଇଲା ।

ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଲୌକିକ ଭାଷାର ସମୟକ ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି । ସେହି ଭାଷା ସହ ତଥା ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ବହୁଳ ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ‘ରାଜତା ବୋଲି’ ସହ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଅପରିଚିତ ହେତୁରୁ ଏବଂ ଡକ୍ଟର ଆଦର୍ଶରେ ଅଶୁଦ୍ଧିର ଆକ୍ରମଣ ହେତୁରୁ ତାହାଙ୍କ ପରିବେଷିତ ପଠ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ସାଥୀକ ନୁହେଁ । ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଏକ ସର୍ଥକ ସଠିକ ସଂସ୍କରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରକାଶିତ ପାଠଗୁଡ଼ିକୁ ମିଳାଇ ମୁଁ ଏକ ପରିଶୋଧିତ ପଠାନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲି । ସାଂପ୍ରତିକ ଯୁଗର ପ୍ରମୁଖ ଦ୍ରାସ୍ୟରସିକ ଶ୍ରୀ ଫତ୍ତୁରନନ୍ଦ ଏହା ଶୁଣି ତାହାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ‘ଡଗର’ର ଜାନୁଆରୀ ୧୯୭୨ ସଂଖ୍ୟାରେ ତାହା ପୂରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ରସର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରସିକ ହିଁ ଜାଣେ ବୋଲି କବିମାନେ କେବଳ ରସିକ ପାଠକଙ୍କୁ ଲେଖୁଥିଲେ:—

ଇତର ସନ୍ତ ପମ୍ପ ନ ପଛେ ଶତଶତ ।

ବିତର ମୋତେ ଯଥେଚ୍ଛା, ତା ମୋର ସମ୍ପଦ ॥

ଅରସିକେ ପରଶିବା ରସ, ତତ୍ତୁମୁଁ ଖ ।

ମୋର ଶିରେ ତା ନଲେଖ ନଲେଖ ନଲେଖ ॥

(ସଂସ୍କୃତରୁ ଅନୁଦିତ)

ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ପ୍ରାର୍ଥିତ ରସିକ ଜୁଟିଲେ ଫତ୍ତୁରନନ୍ଦ । ସେ ପୁଣି ରୁହିଲେ ତାହାକୁ ବିସ୍ମୃତତର ଟୀକାଟିପପଣୀ ଓ ମୁଖବନ୍ଧ ସହ ଏକ ପୁସ୍ତିକା ଆକାରରେ ବଜାରକୁ ଗୁଡ଼ିବାକୁ । ଅନତି ବଳମ୍ବେ ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ମୁଦ୍ରଣ ମଧ୍ୟ ସରିଲା, ଆଉ ଅଳ୍ପ କେତେ ପୃଷ୍ଠା ମୁଦ୍ରଣ ପରେ ତାହା ବଜାରକୁ ଯିବା କଥା । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ

ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଇ ଖାଇଗଲେ । ପୃଷ୍ଠିକା ଆକାରରେ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ପ୍ରକାଶନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏତିକିର ସାଙ୍ଗ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେହି ଫତୁରାନୟଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ହାସ୍ୟରସାନ୍ତକ ସାହିତ୍ୟ ଓ କଳାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲକ୍ଷ୍ୟନେଇ ଗଠିତ ‘ସରସ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି’ ଏହାକୁ ସମିତିର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ତା.୩୧-୮-୭୭ ସଭ୍ୟରେ ସଂକଳ୍ପ କଲେ । ଫତୁରାନୟଙ୍କର ଏହି ସମିତିର ଅଲଘ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗରେ ଉଗର ପ୍ରକାଶିତ ପାଠରେ ଅଧିକ ଟୀକାଟିପ୍ପଣୀ ଯୋଗକଲି ଏବଂ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରବେଶଟିକୁ ଅଧିକା ଲେଖିଲି ।

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଆକାରରେ ଦେଖିବା ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋର ହୋଇନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କେହି ଆଲୋଚକ ମଧ୍ୟ ଏହାର ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଦେଖିଥିବା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ସମ୍ଭାବ-ମାୟ ବହୁସ୍ଥାନରେ ଏହାର ସନ୍ଧାନ ନେଇଛି କିନ୍ତୁ ପାଇନ ହିଁ । ଏବେ ପ୍ରାୟ ପରୁଷ ବର୍ଷହେଲା ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ନକଲ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ହେଉନାହିଁ । ତାହାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପରୁଷ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନଠାରୁ ଏକ ଶହରୁ ପରୁଷବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ନକଲକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥାଏ ତ ତେଣେ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥାଏ । ଏକଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୁଦ୍ରଣର ପ୍ରସାର ନଥିବା ହେତୁରୁ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ନକଲ ହାସଲ ହିଁ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରସାର ସାଧକ ହେଉଥିଲା । ମନେହୁଏ, ଗଦ୍ୟ ରଚନା ସ୍ଥିତି ଲୋକରେ ଆଦରର ଅକ୍ଷର ହେତୁରୁ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ନକଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥିଲା ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବରେ ଗଦ୍ୟ ରଚନାର ସମ୍ମାନ ବଡ଼ ଯିବାରୁ ତାହା ବଳଦେବ

ରଥଙ୍କ ରତନା ମଧ୍ୟରୁ ସବୁପ୍ରଥମେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଦେଖି ପାରିଲ । ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ଅନୁଲେଖକ ମାସେ ପ୍ରାଚୀନପନ୍ଥୀ ହେବା ହେତୁ ସେମାନେ ଏହାର ନକଲ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ଏହାର ଉଭୟ ସଂସ୍କରଣ ମଧ୍ୟରେ ପାଠର ତାରକମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣଟିକୁ ପ୍ରଥମର ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ ବୋଲି ନ କହି ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସଂସ୍କରଣ ବୋଲି କହିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଏକ ପରିଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଇଁ ମୋର ଯତ୍ନବେନାହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ ସତ୍ତ୍ଵେ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଦର ଅବଶେଷ ତଥାପି ରହିଥିବା ସନ୍ଦେହ କରୁଛି, କିନ୍ତୁ ଏହାର କୌଣସି ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଅକ୍ଷବରେ ସନ୍ଦେହଜନକ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶୁଦ୍ଧକରି ହେଲୁନାହିଁ । କେହି ରୂପିକ ପାଠକ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ସନ୍ଦାନ ମୋତେ ଦେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣ ବେଳକୁ ଏହି ପାଠକୁ ଅଧିକ ମାର୍ଜିତ କରି ପାରିବ ।

ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଏହାର ସଂସ୍କୃତାଂଶରେ ପ୍ରଚୁର ପ୍ରମାଦ ରହିଥିବା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ‘ଡଗର’ରେ ପ୍ରକାଶ କଲବେଳେ ତାହାକୁ ପରିଶୁଦ୍ଧ କରିପାରି ନ ଥିଲି କାରଣ ସଂସ୍କୃତରେ ମୋର ତାତ୍ପର୍ୟ ଦକ୍ଷତା ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭାଗର ପ୍ରକାଶନ ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀ ଦୁଃଖୀଶ୍ୟାମ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନନେଇ ସାହାଯ୍ୟକରି ନଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରମାଦ ମାନ ଦୁର୍ଘଟୁତ ହୋଇ ପାରି ନଥାନ୍ତା । ସେ ମହାଦେୟ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକୁ ପରିଶୁଦ୍ଧ କରାଇଲେ । ଶ୍ଳୋକେତର ସଂସ୍କୃତାଂଶରେ ଥିବା ପ୍ରମାଦ ଦୂର କରିବା ଲାଗି ଅନ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପାଠ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି ।

ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଜନ୍ମ ଗଞ୍ଜାମର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟର
 ରାଜଧାନୀ ବିଜୟନଗରଠାରେ ଖ୍ରୀ: ୧୭୭୮ରୁ ୧୭୮୦ ମଧ୍ୟରେ ।
 (ବଳଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ: ୧୭୮୯ର ଖ୍ରୀ ପଞ୍ଚମୀ ତିଥିରେ ବୋଲି
 ସ୍ମରଣ କୂଳମଣି ଦାଶ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ଗଣନା
 ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ମୁଁ ଝଙ୍କାରର ୧୯୭୧ ଜୁନ୍ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ
 ‘ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଜନ୍ମକାଳ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଅଛି ।)
 ତାହାଙ୍କ ପିତା ଉତ୍କଳ ରଥ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଜବି ଓ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ
 ଏବଂ ବିଜୟନଗରର ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହୀ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଅନଙ୍ଗଭୀମ
 ଦେବଙ୍କ ଉଦର-ପୋଷକତା ଲଭ କରିଥିବା କଥା ଶୁଣାଯାଏ ।
 ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ (ଖ୍ରୀ: ୧୭୭୭) ପରେ ରାଜତାପ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ
 ଦୁର୍ଲଭ ହେଲା ଏବଂ ଉତ୍କଳ ରଥ କୁଟୁମ୍ବ ପରିପୋଷଣ ପାଇଁ
 ଚିନ୍ତାଳାଗିତ କରି ଗୁଡ଼-ଭିକ୍ଷାକୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ବଳଦେବ
 ଶିଶବରେ ମାତୃସ୍ଥାନ ହୋଇ ମାତାମହଙ୍କ ଗୃହକୁ (ଆଠଗଡ଼,
 ଗଞ୍ଜାମ) ଯାଇ କେତେ ବର୍ଷ ରହିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମାତାମହ
 ଯିପୁରୀ ଓଡ଼ିଆ ଜଣେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ଏବଂ ସେ ମହାଶୟ
 ବଳଦେବଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଭାର ନେଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପରେ
 ବଳଦେବ ସ୍ୱଗୃହକୁ ଫେରି ବିବାହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିବାହ
 ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ପିତାଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ
 ଚାନ୍ଦାଳ ବୃତ୍ତି ଶକ୍ତିକ ମଧ୍ୟ ଗଲା । ଅନଟନର ପୀଡ଼ାରେ ବଳଦେବ
 ରଥ ଓ ତାହାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ଜନ୍ମମଣି ଗୁଡ଼ି ଜଳନ୍ତର ରାଜ୍ୟକୁ
 ଲାଠିଗଲେ (ପ୍ରୟ ଖ୍ରୀ: ୧୭୯୮) । ଜଳନ୍ତରର ଯୁବକ ରାଜା
 ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିରାୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ
 ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାଧିରେ ମଣ୍ଡିତକରି ସଭାକବି ପଦରେ
 ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ କର୍ମକର୍ତ୍ତା

ଦେବାନ ଶ୍ରବେ ମଧ୍ୟ ନିୟୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଜଳନ୍ତରରେ ପ୍ରାୟ
 ବାରବର୍ଷ ବିତାଇବା ମଧ୍ୟରେ ବଳଦେବ ରଥ ପୂର୍ବରୁ ଅଗ୍ରଜନକା
 ଶ୍ରେଣୀରୁ ଜଳନ୍ତରକୁ ସୁଶାସନ ଦେଇଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟି
 ବିଶ୍ୱରୁ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଏହି ସମୟଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଏହି
 ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରାୟଶଃ ସ୍ୱୀୟ ଗୁଣଗ୍ରନ୍ଥ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର
 ଶ୍ରେଷ୍ଠରାୟଙ୍କ ଭଣିତ ଯୋଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ନାମକ ଏକ କାବ୍ୟ
 (ଯାହାକୁ କବି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଭାବେ ନଥିଲେ), କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ
 ଚଉପଦ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଜଳନ୍ତରରୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ
 ପ୍ରଶାସନିକ ସୁନାମ ନେଇ କବି ଗଙ୍ଗ ଗଞ୍ଜାମର ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟକୁ
 (ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ. ୧୮୧୦ରେ) । ଆଠଗଡ଼ର ଯୁବକ ରାଜା ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର
 ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଜେବ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ସାଗ୍ରଜ ଓ ଦେବନ
 କରିଥିଲେ ଓ ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ରାୟଗୁରୁ’ ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ ।
 କବି ଆଠଗଡ଼ରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ବାରବର୍ଷ ବିତାଇଥିଲେ, ଯାହାକି
 ତାହାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମୟ ଥିଲା । ଏହି ସମୟ
 ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାହାଙ୍କର ଅନବଦ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତାତ୍ମକ କୃତି ‘କଣ୍ଠାର
 ଚନ୍ଦାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ ଛଡ଼ା ‘ଚଉପଦୀ ଚନ୍ଦୋଦୟ’, ଫୁଲ ମନାସ,
 ଫଳ ମନାସ ଓ ଅଳଙ୍କାର ମନାସ, ହାସ୍ୟଲଲ୍ଲୋଳ, ଅନେକ ବ୍ରତ-
 ଗୀତ (ଅଦ୍ୟାବଧି ଅପ୍ରକାଶିତ), ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଚଉତିଶା ଏବଂ
 ଅସଂଖ୍ୟ ଚଉପଦୀ ରଚନା କରି ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟଶଃ ସ୍ୱପ୍ନ-
 ଶୋଷକ ରାଜା ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ କରିଛନ୍ତି ।
 ଆଠଗଡ଼ରେ ରହିବା ମଧ୍ୟରେ କବି କେତେକ ମସ ପୁରସ୍କାର
 କଟାଇବା ଅବସରରେ ଖୋରାଧା ରାଜା ହୃଦୟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ
 (ଖ୍ରୀ ୧୭୯୮-୧୮୧୭)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ରାୟଗୁରୁ ମହାପାତ୍ର
 ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ (ତା ୨୭-୧୧-୧୮୧୫) । ସେ

ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଭଣିତ ଦେଇ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଗୁପ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱପଦ୍ୟ
ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆଠଗଡ଼ ରହଣି ପରେ ବଳଦେବ ଇଂରାଜୀ କୋମ୍ପାନି
ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମହୁରୀ ରାଜ୍ୟର ମେନେଜର ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତହୋଇ
କେତେକ ବର୍ଷ ସେଠାରେ କଟାଇବା ପରେ, ସେହି କୋମ୍ପାନି
ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ୨୭ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ହୋଇ
ଦୁର୍ବଳଗତ ରଜା ଜଗନ୍ନାଥ ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ଅଭିଶପ୍ତକ
ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଯାଇଥିଲେ (ପ୍ରାୟ
ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୦) । ଏହାର ତିନିବର୍ଷ ପରେ ରାଜମାତାଙ୍କ କାରଣରୁ
ରସଲ୍ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଫଳେ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କୁ ଏହି ପଦରୁ
ତଡ଼ି ଦିଆଗଲା (ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୩ର ଏପ୍ରିଲ) । ଏହାପରେ ବଳଦେବ
ପୁନରାୟ ଜଳନ୍ତରକୁ ଦେବାନ ଭାବେ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ
ରାଜପରିବାରର ଗୃହବିବାଦର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି
ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରଭୁତ ପ୍ରଭୁତା ଓ ଯଶ-ଗୌରବର ଅଧିକାଂଶ
ଏହି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ କବିଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନ ଅଶାନ୍ତ ଓ ଅନାଦରର
ପ୍ଳବିତ ପାଇ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ. ୧୮୪୦ ବେଳେ ଅବସିତ ହୋଇଗଲା । କବି
ସ୍ୱାୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକଙ୍କ ନାମରେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପୁରୀ-ଲିଖିତ
ରଚନାମାନ ଛଡ଼ା ନିଜ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ‘ତତ୍ତ୍ୱପଦ୍ୟ ରତ୍ନାକର’ ଏବଂ
ଅନେକ ଗୁପ୍ତ-ତତ୍ତ୍ୱପଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ
ସମୟର ସୂଚନା ନିମ୍ନରେ ଦେଉଛି—

ଖ୍ରୀ. ୧୭୭୯ (ଆନୁମାନିକ)—ଜନ୍ମ, ଗଞ୍ଜାମର ବିଗପହଣ୍ଡି
ଗଡ଼ର ୭,୭ମାଇଲ ଦୁରବର୍ତ୍ତୀ ବିଜୟନଗର ଗଡ଼ଠାରେ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୭୮୫ (ଆନୁମାନିକ)—ମାତୃବିୟୋଗ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୭୮୭ (ଆନୁମାନକ) — ମାତାମହଙ୍କ ଗୃହକୁ ଆଠଗଡ଼ (ଗଞ୍ଜାମ) ଯାଯା, ଏବଂ ସେହି ଆଠଗଡ଼ରେ ରହି ଶିକ୍ଷା ଲାଭ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୭୯୫ (ଆନୁମାନକ) — ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବିଜୟନଗରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୭୯୭ (ଆନୁମାନକ) — ବିବାହ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୭୯୭ (ଆନୁମାନକ) — ପିତୃବିଦ୍ଵାଗ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୧୮ — ବିଜୟନଗର ଛାଡ଼ି ଜଳନ୍ତର (ଅଧୁନା ଆର, ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ) ଗଙ୍ଗକୁ ଯାଯା ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୦୦ (ଆନୁମାନକ) — କବିତା ରଚନା ଆରମ୍ଭ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୦୫ (ଆନୁମାନକ) — କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାଧି ଲାଭ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୦୮ (ଆନୁମାନକ) — ଜଳନ୍ତରର ଦେବାନ ଘାଟରେ ନିଯୁକ୍ତି ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୧୦ (ଆନୁମାନକ) — ଜଳନ୍ତର ଛାଡ଼ି ଆଠଗଡ଼କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର, ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗପଗୁରୁ’ ଉପାଧି ଲାଭ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୧୫ ନଭେମ୍ବର ୨୭ — ପୁରୀଠାରେ ଖୋରଧା ଗଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗପଗୁରୁ ମହାପାତ୍ର’ ଉପାଧି ଲାଭ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୨୨ (ଆନୁମାନକ) — ମହୁରି ଗଙ୍ଗର ମେନେଜର ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ହୋଇ ଆଠଗଡ଼ ଛାଡ଼ି ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୦ — ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଆଡ଼ିବାପା ଗଜାଙ୍କ ଅଭିଭାବକ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ହୋଇ ପାରଳାରେ ଅବସ୍ଥାନ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୩ ଏପ୍ରିଲ୍ — ଅଭିଭାବକ ପଦରୁ ଚ୍ୟୁତ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୮୪୦ (ଆନୁମାନକ) — ମୃତ୍ୟୁ ।

ସ୍ବର୍ଗେ କୁଳମଣି ଦାଶ କୌଣସି ଅପ୍ରକଟିତ ସ୍ବପ୍ନର ବବରଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ରଚନା ନେଇ ଏକ ଅଜବ ଲେଖି ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ କବି ପାଳେଶେମୁଣ୍ଡିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ବେଳେ ତାହାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁହୃଦ୍ ଆଠଗଡ଼ ଗଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ଦୁର୍ଗାବେଶ୍ୟ ପୃଷ୍ଟିଗୁଣାହୀନ ହୋଇ କବିବରଙ୍କ ସହ ଅନ୍ଧମ ଭେଟ ପାଇଁ ବଳଦେବଙ୍କୁ ଆଠଗଡ଼କୁ ଡକାଇ ଅଣିଲେ । ବଳଦେବ ମୃତ୍ୟୁଶୟ୍ୟାଶାୟୀ ଗଜାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ରୋପରୁ ଦ୍ବାଗ ବ୍ରଣଟିକୁ ଫଟାଇ ଦେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଗଜା କିନ୍ତୁ ଅସ୍ତ୍ରୋପରୁର ଡାଗ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅପସା ମୃତ୍ୟୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଅସ୍ବପ୍ନୋଗକୁ ମନା କଲେ । ବଳଦେବ ପ୍ରିୟ ବରଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରି କୌଶଳରେ ସେହି ପ୍ରବଳ ପୀଡ଼ାଦାୟକ ବ୍ରଣକୁ ଫଟାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ‘ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ’ ରଚନା କରି ତାହାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଶୁଣି ଗଜା ବିହ୍ବଳ ହୋଇ ହସିବାରୁ ସତକୁସଳ ଦ୍ରୁତ ଫାଟିଗଲ୍ (କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପୃ ୭୩) । ଗଲୁଟି ନିରୁତା କପୋଳ କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ । କୌଣସି ଇଚ୍ଛାର ଗଜାଙ୍କର ଅନୁରୂପ ପୀଡ଼ାଦାୟକ ଗଣ୍ଡିବ୍ରଣକୁ ଜଣେ ମୂର୍ଖ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆପଣା ମୂର୍ଖତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ବାଗ ହସାଇ ଫଟାଇଥିବା ନେଇ ଏକ ଲୋକଗଳ୍ପ ଚଳୁଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ବଳଦେବ ରୁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାର ଜୀବନର ଘଟଣା ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଜଣେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିବା ଲୋକ କୌଣସି ଗଲ୍ପ ଶୁଣି ତାହାର ବ୍ରଣ ଫାଟିବା ପରି ହସିବା କଳ୍ପନା ଯେପରି ଅଲୀକ ତାହାକୁ ହସାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସେହିପରି ନିର୍ମମ ବୋକାମି । ରସେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ରସାଦୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ବାଘ

ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଥିବା ଲୋକ କି ଶୂଙ୍ଘାର ଚିନ୍ତା କରିପାରେ ? ପୁଣି ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ହାସ୍ୟ ଅତି ମୃଦୁଳ, ବିଶେଷ ନନ୍ଦ; ତାହା କଦ ପି ପ୍ରବଳ ଅଟ୍ଟହାସ ନୁହେଁ ଯେ ବ୍ରାଣ ବିଦ୍ୟାର୍ଣ୍ଣ କରି ପାରିବ । ତାହା ଆଲଂକାରିକ ପରିଭ୍ରଷ୍ଟାରେ ସ୍ଥିତ, ହସିତ ବା ଅତି ବେଶି ଚିତ୍ତସିତ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସମଗ୍ର ଶରୀରକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରି ମାଂସପେଶୀଗୁଡ଼ିକୁ କଠିନ କରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେବା ଭଳି ହସ (ଆଲଂକାରିକ ପରିଭ୍ରଷ୍ଟାର ଅତିହସିତ) ତାହା ନୁହେଁ ।

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ରଚନା ପାଇଁ ବଳିଷ୍ଠତର କାରଣ ରହିଥିଲା । ଚିନ୍ତାବଧୁ ଓଡ଼ିଆରେ ହାସ୍ୟରସାମ୍ବଳ ରଚନାର ସଂଖ୍ୟା ଅତି କମ୍ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତର କେତେକ ସ୍ଥଳ, ବଂଶୀ ଦାସଙ୍କ ଗଉର କଳସା (ନାମାନ୍ତର କଳସା ଚଉତିଶା), ନରସିଂହ ସେଣଙ୍କର ‘ଗୋପକେଳି’ କାବ୍ୟର ମଦନ ବେହା, କୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କର ‘ନାବକେଳି’ର ବୁଢ଼ାନାଉରୀ, ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ଚତୁର ବିନୋଦ’ର ହାସ୍ୟବିନୋଦ ଭଳି ଅଳ୍ପ କେତେଟି ରଚନାକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ହାସ୍ୟରସ ଆଉ କାହିଁ ? * ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ରସପଞ୍ଚକରେ ନଅଟିଯାକ ରସର ପରିଚୟ ଦେବା ମଧ୍ୟରେ ହାସ୍ୟରସର ଯେଉଁ ଉଦାହରଣଟି ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ହାସ୍ୟରସର ଅଭାବକୁ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କରିଛି । ଉପେନ୍ଦ୍ର ହାସ୍ୟର ନମୁନା ଦେଲେ :—

---

* ହାସ୍ୟରସିକ ‘ସରସ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି’ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ହାସ୍ୟରସର ଏକ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବା ପ୍ରସାଦ ରହିଛି ।

“ସେଷେ ନାସିକା-ଶ୍ରବଣ, ଛେଦନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ସୂର୍ଯ୍ୟଶାର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ।
ରସାନନ୍ଦନା ସ୍ବକରେ କର ମାରି ଖରେ,
ଉଚ୍ଚହାସେ ମଗ୍ନ ହେଲେ ତହିଁ ।”

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଶାର ନାକକାନ କାଟି ଦିଅନ୍ତେ ତାହାର ମୁଖଟି ଶତବିଷତ ହୋଇ କଦାକାର ହେବାରୁ ସୀତା ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ତାଳମାରି ଉଚ୍ଚହାସ କଲେ ! କି ନିର୍ମମ ଏ ହସ ! ଜଣେ ମରଣାନ୍ତକ ଯାତନା ଶ୍ରେଣ କରିବା ଦେଖି ଅନ୍ୟଜଣେ, ସେ ପୁଣି ଜଣେ ଆଦର୍ଶସ୍ତ୍ରୀୟା ଭାରଣୀପୁନାଶୀ, ଉଚ୍ଚହାସ କରିପାରେ ଏ କଲ୍ପନା ଆଜି ଆମକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ସ୍ବୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଅପରର ଯନ୍ତ୍ରଣା କେତେକଙ୍କୁ ହସାଉ ଥିଲା । ବସ୍ତ୍ରରେ ସାଇକଲ୍‌ଶିଖଳ ପିଲଟିଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ପଡ଼ି ଶତାନ୍ତ ହେଲାବେଳେ ଅନ୍ୟ ପିଲେ ଏବେବି ହସୁଛନ୍ତି, ଗଜାମାନେ ତ ଆନନ୍ଦ କହିଲେ ଅପରର ନିର୍ଯ୍ୟାତନାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ବିଶ୍ବରର ତାହା କଳ୍ପସିଦ୍ଧ ହାସ୍ୟରସ । ସେହିପରି କଳ୍ପସିଦ୍ଧ ହାସ୍ୟ ହେଲା ଅଶ୍ଳୀଳ ଗଳ୍ପ । ଯଦିବା ତାହା ଅନେକଙ୍କୁ ବେଶ୍ ମଜାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକମୁଖରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଭଣ୍ଡ-ଗଳ୍ପ (ଏବଂ କେତେ ଭଣ୍ଡ କବିତା ମଧ୍ୟ) ଚଳୁଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ । ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗଧର୍ମୀ ଲେଖନୀ ଏ ସବୁର ଦୂରରେ ରହି ପ୍ରସନ୍ନ ହାସ୍ୟରସ ପରିବେଷଣ ପାଇଁ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିବା ଅନୁମେୟ । ଗଜାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ଯେ ତାହାଙ୍କର ଅଧିକ ଧ୍ୟେୟ ଥିଲା, ଏତିକି ସ୍ବୀକାର କରାଯାଉ ।

ଦ୍ରାସ୍ୟ ରସର ଉତ୍ତରରେ ଅସ୍ବାଭବିକତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି
 ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣକାର ବିଶ୍ଵନାଥ କବିରାଜ ଲେଖିଛନ୍ତି :—‘ବିକୃତା-
 କାର ବାଗ୍‌ବେଶ ଚେଷ୍ଟାଦେଃ କୃତ୍ରିମାତ୍ ଭବେତ୍’ । ଏ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ
 ଆକୃତି ଓ ବେଶଭୂଷାର ବିକୃତି ଦ୍ଵାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ଦ୍ରାସ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ
 ସାହିତ୍ୟର ପରିସରଭୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ତାହା ମୋଟାମୋଟ ଭାବେ
 ବିଦୁଷକ ଶ୍ରେଣୀ (Clown, Buffoon) ଆଦିଙ୍କ କାମ । ଅସ୍ଵାଭବ
 ଶତାଦ୍ଧୀର ଅନ୍ୟତମ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟା ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା
 ଦ୍ରାସବିନୋଦ ମଧ୍ୟରେ ବିଦୁଷକମାନଙ୍କୁ ଦ୍ରାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟିରେ
 ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବା ଫଳରେ କିପରି କଳାତ୍ମକ ଅବସ୍ଥା ହୋଇଛି
 ତାହା ପାଠକେ ସହଜେ ଅବଧାରଣ କରି ପାରିବେ । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ
 ଜଣେ ରସିକ ପାଠକ ଏବଂ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚକ ଶ୍ରୀ ସୁଧାକର
 ପଟ୍ଟନାୟକ ‘ଦ୍ରାସ ବିନୋଦ’ ନେଇ ଯେଉଁମତ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା
 ମୁଖ୍ୟତଃ ବିକୃତାକାର ଓ ବିକୃତବେଶକୁ ଆଶେଷ କରୁଛି । ଶ୍ରୀ
 ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଦ୍ରାସ ବିନୋଦ—ବାସ୍ତବିକ କଥାବସ୍ତୁର
 ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ିଏ ଅସ୍ବାଭବିକ କଥା ଦ୍ଵାରା ଲେଖକ
 ପାଠକ ମାନଙ୍କ ମନରେ ଦ୍ରାସ୍ୟରସର ଉଦ୍ରେକ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
 କରିଅଛନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅପ୍ରାକୃତିକତା ପ୍ଳାନେ ପ୍ଳାନେ ଶ୍ଳୀଳତାର
 ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରିଛି” ଏବଂ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏକ ବିକୃତାକାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସମ୍ପର୍କରେ,
 “ଏହା ପିରୁଣ ଜନ ପୁଲଭ ବ୍ୟାପାର । ଏହାଦ୍ଵାରା ଜୁଗୁପ୍ସା
 ଜାତ ହେବାର କଥା କିନ୍ତୁ ଦ୍ରାସ୍ୟ ରସରେ ଏହା ସମର୍ଥିତ ହୋଇ
 ପାରେ”, ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଜୁଗୁପ୍ସା ବାଉସର ଲକ୍ଷଣ, ଦ୍ରାସ୍ୟର
 ନୁହେଁ । ଦ୍ରାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ବଳଦେବ ରଥ ବିକୃତାକାର ଓ ବିକୃତ
 ବେଶକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଏବଂ ବିକୃତ ବଚନ ଓ
 ବିକୃତ ଚେଷ୍ଟାକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥିବା ତାହାଙ୍କର ବିଦଗ୍ଧ୍ୟ

ରସିକ ତାର ପରିଚ୍ଛେଦ । ବକ୍ତୃତ ବଚନର ଉଦାହରଣ ରୂପେ ପାଞ୍ଚ ଭବିକ ପଞ୍ଚାଶୋଇ, ସାତଶତଶା ଅତେଇଶହ, ସ୍ଵାର୍ଥମତରେ ଶୁଦ୍ଧିକାର ଦିନ କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବ ମତରେ ରବିବାରଦିନ ନିଶାମଙ୍ଗଳ-କାର ପାଳନ, ପୁରାଣପଞ୍ଚ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶ୍ଳୋକ, ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କର ମଙ୍ଗଳବଚନ, ପୁରାଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ପୁରାଣ, କାଳମାନଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆଦି ଶହ ଶହ କଥା ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରୁ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ବକ୍ତୃତ ଚେଷ୍ଟାର ଉଦାହରଣ ରୂପେ ସାବଳା ଶୁଶ୍ରୁଆ ଜୋରିମାନା, ଉପହାର ସ୍ଵରୂପ ସୁନିଆ ଲଗ୍ନ, କନ୍ୟାର ଭାଇ ନଥିଲେ ମାମୁଁ ଭୋଗ କରିବା (ଦକ୍ଷିଣର ମାମୁଁକୁ ବବାହ କରିବା ପ୍ରଥାପ୍ରତି ଉପହାସ), ସର୍ବାର ମାନଙ୍କ ବିରତ୍ତ, ମାଗଧମାନଙ୍କ ସହ ଧୂଳିପୁଷାତିରେ ପହୁଡ଼ି ଚୁରୁରୁ । ମାଂସ ପଲ୍ଲଭକୁ ପେରୁପଣୀ ହୋଇ, ଦନ୍ତଧାବନ ସୁଲେଇ ଏକାବେଳେକେ ସମ୍ପାଦନ, ଗୋଡ଼ଯୋଡ଼ି ନମସ୍କାର, ନଦୀତଟ ତୋଟାମାଳ ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟରେ ବବାହ, ପୁରାଣପଞ୍ଚ ମାଛବୃଷ, ବସିକର ପ୍ରସାଦର ପାଣି ଦେନବା ଲାଗି ଜୋରିମାନା ବିଧାନ, ଲଙ୍କାମରତ ରାଗରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ ଆଦି ବହୁକଥା ଦିଆଯାଇପାରେ । ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଚରିତ୍ର-ନାମକରଣରେ ମଧ୍ୟ ହାସ୍ୟୋଦ୍ଦେଶ ସଙ୍କେତ ମିଳେ *

* ରାଜାର ନାମ ଉତ୍ତମ୍ୟଦୋଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଥକାର ଗହଡ଼ପଣ । ରାଜାଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲଭକର୍ଣ୍ଣ । ସର୍ବାରମାନଙ୍କ ନାମ କାଞ୍ଜି ବୈରିଗଞ୍ଜନ, ତୋଡ଼ି ଭାବେନ୍ଦ୍ରମଲ, କୁଣ୍ଡା ତିହୁଶଲ ଆଦି । ବେଶ୍ୟାଙ୍କ ନାମ ଲେଉଡ଼ି ଲାଲାବଣୀ, ଥୋବଡ଼ି ଜଗନ୍ନୋହନୀ ଆଦି । ପୁରାଣପଞ୍ଚ ଅଳଙ୍କାର ମହାପାତ୍ର, ଶଶକ ପ୍ରତିକୂଳ ଜ୍ୟୋତିଷରତ୍ନ, ପୁରାଣପଣ୍ଡା ନିରକ୍ଷର ବାହୁମାପତି, ଦେବାନ ଧରନ୍ଧର ବେହୁଆ ମହାପାତ୍ର, ଚକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ବୈଦ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର, ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ପ୍ରସ୍ତୁତେ ତ୍ୟାପଲ ଗନ୍ଧର୍ବ ଗୁଲ୍ଲୁ, ଏବଂ କବି ବର୍ଣ୍ଣବୈଶି କପିରାଜ ଆଦି ।

ଏହିପ୍ରକାରେ ସମଗ୍ର ରଚନାଟିରେ ଯୋଜନା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, କଳଦେବ ରଥ ଶାଳୀନ ହାସ୍ୟରସ ଗର୍ଭକ ଏକ ରଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆରେ ଉପହାସ (Satire) ରଚନା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ କଳଦେବ ରଥ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ‘ଜଗତେ କେବଳ’, ‘କାହାକୁ ଅଡ଼ିବା, କପାଳରେ ସିନା କର ଚାଡ଼ିବା’, ‘ହେ ସରସେ, କୁହା ଯାଉଥାଏ ସିନା’ ଆଦି ଉପହାସାତ୍ମକ ରଚନାର ସ୍ୱର ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ନଥିଲା । ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ହାସ୍ୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଉପହାସକୁ ଅଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିଲେ ହେଁ ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଉପହାସନିପୁଣ ଲେଖନୀର ସଫଳତା ବାରିହୁଏ । କଳଦେବ ରଥ ଏହାର ନାୟକ ଗଜାକୁ କରିଛନ୍ତି ମୂର୍ଖ ଓ କାଲ, ଲୋକଙ୍କ ଗୁହାରି ଶୁଣିବାକୁ କାନ ନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କ ପାରିସଦ-ବଗ, ସେବକ, ଭଲଲୋକ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଅଯୋଗ୍ୟ ଓ କାଲ । ଶାସକ ମୂର୍ଖ ବଧୂର ହେଲେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଶୁଣିବ କିଏ, ଜାଣିବ କିଏ ? କବିଙ୍କ ଚିତ୍ରବୃତ୍ତିରେ ସମଗ୍ର ଗଜୁଡ଼ା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଉପହାସର ଧାରା ଏଥିରେ ଅନୁସରଣୀ ରୂପେ ବରାବର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଇ ପାରେ ।

ରଚନାଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଗଲୁସାଗର ବା କଥାସମୁଦ୍ରମାନଙ୍କ ଅନୁସୂଚି ଶୈଳୀରେ (ଏହି ଶୈଳୀକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ ହାସ୍ୟ ପରିବେଷକ ଶ୍ରୀ କାଞ୍ଚିନିଧି ଶତପଥୀ ଏବେ ବି ଉଜ୍ଜୀବିତ ରଖିଛନ୍ତି) । ଏଥିରେ ଉପଯ୍ୟୁକ୍ତିର ଅନେକ ପଦର ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ଗଠନ ସମାନ ଥାଏ । କଳଦେବ ରଥ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଗଦ୍ୟରେ ଆରମ୍ଭ ନ କରି ଏପରି ପଦ୍ୟାୟୁକ୍ତି ଗଦ୍ୟରେ ଲେଖିବାର

କାରଣ ଏହି ଯେ, ଏହି ରଚନାଟି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତି ଗଡ଼ଜାତିରେ ରହିଥିବା ଗଳ୍ପସାଗର, କଥା ସାଗର, କଥାସମୂହ * ଆଦି ଉପାଧିଆଶ୍ରୟ ହାସ୍ୟକାବ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଲାଗି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକର ଦାୟିତ୍ଵ ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟିରେ ସରିଯାଉ ନଥିଲା, କିଏ ତାହାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ, ଲୋକରେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବ, ସେଥିପ୍ରତି ତାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା ।

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତା ରହିଛି, ତାହା ହେଲା ଗଜୁଡ଼ା ଏବଂ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦାବଳୀର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଣି ଭାଷା ଗଜଗାୟା ଭାଷା ରୂପେ ଖୋଡ଼ିଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରୁ ଚଳୁଥିଲା ଏବଂ ଇଂରାଜୀ କମ୍ପାନୀ ସରକାର ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ମାନି ନେଇଥିଲେ । ବଳଦେବ ରଥ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦାବଳୀକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଚଳାଇ ନେବାର ପକ୍ଷପାଞ୍ଚ ଥିଲେ, ଏ କଥା କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚଉପଞ୍ଚାଶୁ ବାରି ହୁଏ । ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ବ୍ୟବହୃତ କଟୁଆଳ, ଖରଚ, ଖାମିୟ, ଖୁବୁ, ଶ୍ଵେପଦାର, ଜରିମାନା, ଜଲଦି, ଜନସ, ତାଲୁକା, ଭୂଡ଼ୁକି, ଦରବାର, ଦାନା, ଦିବାନ, ଦୋକାନ, ନଜକ, ପଟୁଆର, ପଠାଣ, ଫଜିତ, ଫରମାସି, ଫିରଦ, ବରଖାସ୍ତ, ମକୁବ, ମାରଫତ, ମୂଲକ, ମୂଲକାତ, ଗୋଜ, ଶାଲ,

* ଅନେକ ସ୍ଥଳେ ବିଦୁଷକ ଓ ଭଣ୍ଡମାନେ ଗଳ୍ପସାଗର ଆଦି ଉପାଧି ପାଉଥିଲେ ହେଁ ବିଦୁଷକ ଓ ଭଣ୍ଡମାନଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ଥିଲା ବିକୃତ ବେଶ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଓ ଅଶ୍ଳୀଳ ଅଭିନୟ ଦ୍ଵାରା ହସାଇବା ଅଥଚ ଗଳ୍ପସାଗରର ହସାଇବା ଶୈଳୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାହିତ୍ୟିକ ଥିଲା । ଅନେକ ଭଜଦରବାରରେ ଗଳ୍ପସାଗର ଓ ବିଦୁଷକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଥିଲେ ।

ସରକାର, ସିତାର, ତଜାର, ହଜାର, ହୁକୁମ, ହେଜମା ଆଦି
 ଯାବନକ ଶବ୍ଦାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକ
 ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମିଶିଗଲେଣି, କିନ୍ତୁ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ବେଳକୁ ସେଗୁଡ଼ିକ
 ଏପରି ମାନ୍ୟତା ପାଇ ନଥିଲେ । ଏ ଦିଗରେ ବଳଦେବ ପଥ-
 ପ୍ରଦର୍ଶକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଓଡ଼ିଆକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି, ଏହା
 ନିଃସନ୍ଦେହ । ରାଜ ଦରବାରରେ ବିଶେଷତଃ ଯାବନକ ଶବ୍ଦାବଳୀର
 ପ୍ରୟୋଗ ଥିବା ପରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲିର ପ୍ରୟୋଗ ଥିଲା ଯାହାକୁ
 ରାଜୁଡ଼ା ବୋଲି ବୋଲା ଯାଇପାରେ । ଇତରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ
 ଶବ୍ଦ ଚଳେ ତାହା ରାଜାଙ୍କ ପାଇଁ ଚଳିଲେ ରାଜାଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ
 ରହିବ କିପରି । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଦେହଟି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ (ସେହିପରି
 ଶ୍ରୀମୁଖ, ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଆଦି), ଶୋଇବାଟି ପଡ଼ୁଡ଼, ଖାଇବାଟି ମଣୋହି,
 ହରିଯିବାଟି ଶୁଲେଇକି ବିଜେ ହେବା, ଶିଅର ହେବାଟି ପନିଅର
 ଲାଗି, ବେଶ ହେବାଟି ସିଂଗାର, ଗାଧୋଇବାଟି ମାଜଣା, ମୁହଁ
 ଧୋଇବାଟି ଶ୍ରୀମୁଖ ଟ୍ରାଲ, ଏହିପରି ଏହିପରି ବିବିଧ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ
 ରହିଛି । ମାହାଜାଙ୍କ ପୁଅ ଜେନାମଣି, ଝିଅ ଜେନାମଣି, ବାପା
 ଦଦେଇ, ମାତା, ମା ଗୋସେଇଁ, ପତ୍ନୀ-ମାହାଦେଇ ଏହିପରି
 ସମ୍ପର୍କିତମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଖ୍ୟାର ଅଧିକାରୀ । ମାହାଜା ଗୁଣନ୍ତି
 ନାହିଁ, ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ ନିଅନ୍ତି; ପରୁରନ୍ତି ନାହିଁ, ପରୁର-ଆଜ୍ଞା
 ହୁଅନ୍ତି; କରନ୍ତି ନାହିଁ, କରି ଆଜ୍ଞା ହୁଅନ୍ତି; ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଦେଇ-
 ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତି ଏପରି ଏପରି ବହୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ନେଇ ରାଜୁଡ଼ା
 ବୋଲି ଚଳୁଥିଲା । ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳରେ ଏହି ବୋଲିର ସମଧିକ
 ପ୍ରୟୋଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ଏହି ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକ
 ଶ୍ରୀ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ମୋତେ ତାହାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର

ମୁଦ୍ରାଦ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳର ନକଲ ଯୋଗାଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ
କରିଛୁ ଯେ, ଶ୍ରୀ ଦୁଃଖୀଶ୍ୟାମ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରୁ ଏହାର
ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏହି ପ୍ରକାଶନର
କର୍ତ୍ତୃଧାର ଯେ ପଦ୍ମବନନ୍ଦ ତାହାଙ୍କର ଦାନଦାନ ପ୍ରଭେଦନା ବିନା
ମୁଁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହୃଦୟ କରି ନଥାନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କର ମହର୍ମାୟତାର
ପଳ ଏହି ‘ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ’ର ସମ୍ପାଦନ, ତେଣୁ ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ
କୃତଜ୍ଞ ରହୁଛି, ରହିବ ।

ଟାଇପ୍ ଓ ଆର୍—୨୨୯
ପୃନଟ୍-୨, ଭୁବନେଶ୍ୱର

} ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର

ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ

ଭୁଫୋ ନମଃ କୌତୁକଲମ୍ପଟାୟ ଶ୍ରୀଭୂବାରମ୍ୟତଟୀନଟାୟ
 ଘଟସ୍ତମ୍ଭାନାଂ ପଟଳୀବଟାୟ କୃଷ୍ଣାୟ ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବଳସତ୍ପଟାୟ ॥
 ମନ୍ଦାର ବୃନ୍ଦାରକବନ୍ଦିତାଂଘ୍ରଂ ନନ୍ଦାଳୟେନ୍ଦ୍ରୋତ୍ତଳମଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀମ୍
 ବୃନ୍ଦାବନବ୍ୟୋମବିହାରଚନ୍ଦ୍ରଂ ବୃନ୍ଦାବଦାତାପିତମୀଶମୀଡ଼େ ॥

ଏ ହେଲ ହୋ, ସେ ହେଲ ହୋ ୧, ଏକ ସେ ମହାଗଜ୍ୟ
 ଥିଲ ।

ସେ ଗଜ୍ୟର ନାମ ରହସ୍ୟ ଘୋଷ ୨ । ଦେଶ ୩ ପାଞ୍ଚଶ
 ଉଣା ପଞ୍ଚାଶ କୋଶ ॥ ଅସ ଗୁଣବନ୍ତ ସମସ୍ତ ଘୋଷ ୪ ॥ ଗୁଣଙ୍କ
 ଦେଖିଲେ ହୁଅନ୍ତୁ ଶେଷ ॥ ଗୋସାଇଁମାନଙ୍କ ୫ ଶେଷାୟା ଘୋଷ ୬ ॥
 ଚଣା ଶ୍ରେବାଇଲେ ନିବର୍ତ୍ତେ ୭ ଶେଷ ॥ ସାଧୁଙ୍କୁ ନିନ୍ଦିଲେ ମନରେ
 ତୋଷ ॥

ଘୁଷରି ଦେଖିଲେ ବୋଲନ୍ତି ହାଣ୍ଡା । ଜାଣି ନ ପାରନ୍ତି କେ
 କେଉଁ ଜାତି ॥ ବ୍ରହ୍ମଣମାନଙ୍କ ହାତରେ କାତି ॥ ଭକ୍ତିରେ ଗୁରୁ-
 ବୈଷ୍ଣବ-ଘାତି ॥ କଉଡ଼ିମାଳିଆ ୮ ସବୁଙ୍କ ଗୁଡ଼ି ॥ ହାଣ୍ଡି ନ

୧. ଏ ହେଲ ହୋ, ସେ ହେଲ ହୋ—ଗଲ୍ଲ ସାଗର ଗଲ୍ଲ ଆଗନ୍ତୁ
 କରବା ବେଳର ନିରର୍ଥକ ଲଥା । ୨. ଘୋଷ—ଗଉଡ଼ପଲ୍ଲୀ । ୩. ଦେଶ
 —ଭୂମିର ବିସ୍ତାର । ୪. ଅସ..... ଘୋଷ—ଏଠାରେ ସବୁ ଘୋଷ
 ଗୁଣକୁ ଗୁଣବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଏ । ୫. ଗୋସାଇଁ—ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
 ୬. ଶେଷାୟା ଘୋଷ—ଗୁଣ ଶିଆ ଗଉଡ଼ ଅଟେ । ୭. ନିବର୍ତ୍ତେ—ନିବାରଣ
 ହୁଏ । ୮. କଉଡ଼ି ମାଳିଆ—ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଳଂକାରର ଅଭାବ ସୂଚକ ହୁଏ ।

କରନ୍ତି ୯ ମଲେ ବଡ଼ ଜାତି ॥ ଦାଣ୍ଡେ ନ ଜାଣନ୍ତି ଖସର ତାତି ॥
 ସମସ୍ତଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଖ୍ୟାତି ୧୦ ॥ କୋତରୀ ଅଖା ପଲଙ୍କ-
 ସୁପାତି ॥ ଏକାନ୍ତ ୧୧ କଥାକୁ ବଜାରେ ଖ୍ୟାତି ॥ ଥୁଆଥୋଇ ୧୨
 ହୋନ୍ତି ଆଶିକ ନାତି ॥ ମହାଶୟ ଯହିଁ ବାଉଁଶ ପାତି ॥ ରଜନୀ
 ଦିବସ ୧୩, ଦିବସ ରାତି ॥ ସୁପତ୍ନୀ-ସ୍ନେହରେ ନ ଥାନ୍ତି ମାତି ॥
 କୁଳ କୁଟୁମ୍ବରେ ଲମ୍ପଟ ଥାନ୍ତି ॥ କୋଟିଏ ଭୁଣା ଅପୁତେ
 ପାଦାନ୍ତି ୧୪ ॥

ସେ ରଜ୍ୟ ମହାଜନ ମହାସାମନ୍ତ । ଦୋକାନେ ୧୫ ବସି
 ଖାଇ ବିଶା ବିଶା ଅନ୍ତ ୧୬ ॥ ବଡ଼ଲେକେ ସଂପାଦନ୍ତି ୧୭ ମେଣ୍ଟା
 ଛେଳି ଦନ୍ତ ॥ କୋଦୁଅ ୧୮ ପେଜ ହାଣ୍ଡିରେ । ହାସୁରୁଥାନ୍ତି
 ମାଣ୍ଡିରେ ୧୯ ॥ ମନ ଥାଇ ଭାଣ୍ଡରେ ୨୦ । ଅଠର ଗଣିଆ କମ୍ବଳ
 ୨୧ କନା ପିନ୍ଧି ବୁଲନ୍ତି ଦାଣ୍ଡରେ ॥ ହାଡ଼ ବାଉଁର ଗୋଟି ୨୨ ଠି ।
 ପାଳିଆ ସଡ଼ାଇ ଖୋଜି ଟି ॥ ଭେଣ୍ଟି ଆମାନଙ୍କ ଭୋଜିଟି ॥ କରନ୍ତି

୧-ହାଣ୍ଡି କରବା—ଜାତିବର୍ଗଙ୍କ ମୃତକ ଅଶୌଚରେ, ପୁରୁଷ ହାଣ୍ଡି ପଲମ
 ଆଦିକୁ ଅନ୍ତର କରି ନୁଆ ହାଣ୍ଡି କରବା ଯିବା । ୧୦-ଇଷ୍ଟଦେବତା ଖ୍ୟାତି
 —ସ୍ବୟଂ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଏହି ଖ୍ୟାତି । ୧୧-ଏକାନ୍ତ—ରତ୍ନବିହାରୀ । ୧୨-
 ଥୁଆଥୋଇ—ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ବାମୀ ରୂପେ ନେଇ ଚଳିବା । ୧୩-ରଜନୀ
 ଦିବସ—କେତେକ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜା ଦିବସର କାର୍ଯ୍ୟ ରାତିରେ ଏବଂ ରାତିର
 କାର୍ଯ୍ୟ ଦିନରେ କରିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାନ୍ତି, ତାଳତେରରେ ଏପରି ଚଳୁଥିଲା ।
 ୧୪-ପାଦାନ୍ତି—ପଦାଦିକ ସୈନ୍ୟ । ୧୫-ଦୋକାନେ—ହୋଟେଲ୍ ରେ ।
 ୧୬-ଅନ୍ତ—ଉଦରସ୍ଥ ନାତି । ୧୭-ସଂପାଦକ—ଯୋଗାଡ଼କରି ରଖିବା ।
 ୧୮-କୋଦୁଅ—ତୃଣଧାନ୍ୟ ବିଶେଷ । ୧୯-ମାଣ୍ଡି—ବଡ଼ ଚଳିଆ ଦିଆ
 ଆସନ । ୨୦-ଭାଣ୍ଡ—ଭଣ୍ଡକଥା । ୨୧-କମ୍ବଳ—ରେଶମ । ୨୨-ଗୋଟି—
 ଗଲ, ଅଣ୍ଟସାରିଆ ବାଟ ।

କୋଳଥ ଗଜା । କରଞ୍ଜି ତେଲରେ ଭଜା ॥ ସେ ଗଜ୍ୟ ଠାକୁରଙ୍କ
ପୂଜା ॥

ଗୁଡ଼ିଆଣୀଟି କୁଜା ଟି । ଗୋଟିଏ ନୟନ ବୁଜିଟି ॥ ସେହି
ରୂପେ ଗୋଲ ଗୋଲୁଣୀ, ପାଲିଆ ପାଲିଆଣୀ, ସାଲିଆ ସାଲିଆଣୀ,
କାମ୍ପ କାମ୍ପୁଣୀ, କୁଡ଼ୁମ କୁଡ଼ୁମୁଣୀ, ବଳାସୀ ବଳାସୁଣୀ, ଆଲିଆ
ଆଲିଆଣୀ, ଆରୁଆ ଆରୁଆଣୀ, କାରୁଆ କାରୁଆଣୀ, କେଉଟ
କେଉଟୁଣୀ, କୁମୁଟି କୁମୁଟିଆଣୀ ୨୩ ।

ସେ ଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି ପୁଣି । ବହୁତ ଗଣୀ ଓ ବହୁତ କାଣୀ ॥
ଗଣୀ କେଉଁମାନେ ଏବଂ କାଣୀ କେଉଁମାନେ ? ପାଇକାଣୀ,
ବାରିକାଣୀ, ନାୟକାଣୀ, ରେଡ଼ିକାଣୀ; କାଣୀ ଏମାନେ ୨୪ । ଗଣୀ
କେଉଁମାନେ ତାହା କହିବା ୨୫ । ବେହେରାଣୀ, ମାଗୁରାଣୀ,
ପଦରାଣୀ, କୁନ୍ଦରାଣୀ, ଖଡ଼ରାଣୀ, ବାଉରାଣୀ, ପାଟରାଣୀ; ଏମାନେ
ଗଣୀ ଅଟନ୍ତି ।

ପୁନରପି ସେ ଗଜ୍ୟରେ ଚମକାର ୨୬ ଅଛି । କି କି ୨୭
ଅଛି କି ? ଗୁଣ୍ଡିଆ ୨୮ ଭିତରେ ମରମ ଅଛି । କପାଳ ଭିତରେ
କରମ ଅଛି । ବାଟ ଗୁଲିବାରେ ଶରମ ଅଛି । ଜୀବର ଭିତରେ
ପରମ ଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ଧରମ ୨୯ ଅଛି । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମୟରେ

୨୩-ଗୋଲ, ପାଲିଆ ଆଦି-କୁମୁଟି • ଛତା ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର
ଶୁଦ୍ଧ ଜାତି ବିଶେଷର ନାମ, କୁମୁଟି ବୈଶ୍ୟ ଜାତି । ୨୪-ରେଡ଼ିକାଣୀ—
ରେଡ଼ିକା ନାମକ ତେଲୁଗୁ ଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀ । ୨୫-ତାହା କହିବା—ମାନ୍ୟାର୍ଥେ
ବହୁବଚନ-‘ଆମ୍ଭେ କହିବୁ’ର ବିକଳ ରୂପ (ପ୍ରାଚୀନ) । ୨୬-ଚମକାର—
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ବିଷୟ । ୨୭-କି କି—କଣ କଣ । ୨୮-ଗୁଣ୍ଡିଆ—ଛତା,
ଦୁଦସ । ୨୯-ଧରମ—ଧର୍ମଦେବତା ।

ଘରମ ୩୦ ଅଛି । ତପତ ପାଣିରେ ଗରମ ଅଛି । ଜନ୍ତୁଙ୍କ ଦେହରେ
ଚରମ ୩୧ ଅଛି । ନାଗ ସଙ୍ଗମରେ ନରମ ୩୨- ଅଛି । ମୁହଁ
ବୁଲାଇଲେ ଭରମ ୩୩ ଅଛି ।

ନ ଥିବାରେ କି କି ନାହିଁ, ତାହା କହିବା । ଯୋଗୀର ଥାଳ
ନାହିଁ । ଶୋଇବାକୁ ସାଳ ୩୪ ନାହିଁ । ବସିବାକୁ ପାଳ ନାହିଁ ।
ଘରରେ ଶୂଳ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ କାଳ ନାହିଁ । ଧାତୁରେ ଝାଳ ୩୫
ନାହିଁ । ପୁଣ୍ୟକୁ କାଳ ୩୬ ନାହିଁ । ଦେହରେ ବଳ ନାହିଁ ।
ରଇତର ୩୭ ହଳ ନାହିଁ । ନିଉଲେ-ଛଳ ନାହିଁ । ଶୁଲିବାକୁ ଥଳ
୩୮ ନାହିଁ । ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ୩୯ କୁଳ ନାହିଁ । ପରର ୪୦ ଠୁଳ ୪୧
ନାହିଁ । ନଡ଼ିଆର ଚୁଳ ନାହିଁ ।

ଏପରିରେ ୪୨ ସେ ରାଜ୍ୟରେ କୋଟିଏ ଉଣା ଦଶ ହଜାର
ପଞ୍ଚଜକୁ ମହାବାହାଦୁର ଦଶ ଦଶ ସରଦାର । କେଉଁ କେଉଁ-
ମାନେ ? କାଞ୍ଚି ବୈରଗଞ୍ଜନ, ତୋଡ଼ ଭାବେଇମଲ୍ଲି, କୁଣ୍ଡା ଶସୁ ଶଲ,
ଗନ୍ଧସାର ରଣହାତୋଳା, ମଦରଜା ମେଦମାଗସୁ, କଳମ୍ବ
ବଳିଆର ସିଂହ, କଳିଆର ୪୩ ବଳିଆରାଜ, ନାଲିଆଟାକରେ

୩୦-ଘରମ—ଘର୍ମ, ରୌଦ୍ର । ୩୧-ଚରମ—ଚର୍ମ । ୩୨-ନରମ—ନର୍ମ,
କୌତୁକ । ୩୩-ଭରମ—ଭ୍ରମ, ଭରମିଯିବା । ୩୪-ସାଳ—ପଲ ।
୩୫-ଝାଳ—ଧାତୁକୁ ଯୋଡ଼ିବା ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ୩୬-ପୁଣ୍ୟକୁକାଳ—ପୁଣ୍ୟ କର୍ମ
ଲଗି ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ୩୭-ରଇତ—କୃଷକ, ରସୁତ । ୩୮-ଥଳ—ସ୍ଥଳ ।
୩୯-ସମ୍ବନ୍ଧକୁ କୁଳ—ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ କୁଳ-ମର୍ଯ୍ୟାଦାର
ଆବଶ୍ୟକତା । ୪୦-ଫର—ଚର୍ମ ଆଡ଼ିଣି । ୪୧-ଠୁଳ—ଧରବା ଲଗି
ମୁଠି । ୪୨-ଏପରିରେ—ଏପ୍ରକାର ହୋଇଥିବା । ୪୩-କଳିଆର—ସୋଡ଼ା
ମୁହଁରେ ଦେବା ଲୌହ ଉପକରଣ ।

ଭାଲିଆଗୁଜ । ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିଲେ ପଛଦୁଆ ଦିଅନ୍ତି । ଛୁଇଁ ଦେଖିଲେ
 ଡୁବି କରନ୍ତି । କାତି ଦେଖିଲେ ଗୁଡ଼ି କମ୍ପାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡା ଦେଖିଲେ
 ଦଣ୍ଡା ହୋଇ ଶୁଅନ୍ତି । ଫରି ଦେଖିଲେ ସରି ଯାଆନ୍ତି ।
 ଛୁଟ ଦେଖିଲେ ଖାଟରୁ କଳନ୍ତି । ନଳି ଦେଖିଲେ
 ଗଳି ଯାଆନ୍ତି । ପଟା ୪୪ ଦେଖିଲେ ଛଟା ଗାଳନ୍ତି ୪୫ ।
 ଗଦା ଦେଖିଲେ ପଦାରୁ ପଳାନ୍ତି । କୁନ୍ତ ୪୬ ଦେଖିଲେ ଅନ୍ତରେ
 ସଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରାସ ୪୭ ଦେଖିଲେ ଯାସରେ ଥରନ୍ତି । ସାପ ଦେଖିଲେ
 ବାପ ବୋଲନ୍ତି । ଏତେ କଥାରେ କି ଅଛି; ଲୁହାଧରୁ ଦେଖିଲେ
 ଜୁହାର ବୋଲି ପଳାନ୍ତି ।

ସେ ଦେଶର ବେଶ୍ୟା କପରି କି ? ଲେଉଟି ୪୮ ଲଳାବତୀ,
 ଥୋବଡ଼ି ୪୯ ଜଗାନ୍ନୋହିନୀ, ଲେସଡ଼ି ୫୦ କଳାବତୀ, ଭେଷଡ଼ି
 ୫୧ ଇନ୍ଦୁବଦନା, ଦାନ୍ତୁଡ଼ି କୁନ୍ଦରଦନା । ଏପରି ତାଙ୍କ ନାମ ।
 ଅନୁକୂଳକୁ ସେ ବାମ ୫୨ ॥ ଦେଖିଲେ ନିବର୍ତ୍ତଇ କାମ ॥ ନେସରେ
 ନରକ ୫୩ ଧାମ ॥ କଣ୍ଠରେ କଉଡ଼ି-ଦମ ୫୪ ॥ ପଡ଼ଣେ ଶୁଲିକ
 ଝାମ ୫୫ ॥ କେନ୍ଦ୍ର କାଠ ପରି ଶ୍ୟାମ ॥ ଆକୁଆ ଟାକୁଆ ଗାଲ ।
 ଭାତୁଡ଼ି ଭରଡ଼ି ଭାଲ ॥ ଭଲୁଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଖାଲ ॥ ଆଖିରେ ପରଳ
 ଜାଲ ॥ ଶ୍ରବଣ ଅଳପ କାଲ ॥ କୋତର ଅଙ୍ଗ ସାଲ ୫୬ ॥ ଖଟ

୪୪-ପଟା - କାଠର ବୃହଦାକାର ଆଡ଼ିଣି । ୪୫-ଛଟା ଗାଲିବା - ମିଛରେ
 ଅଭିନୟ କରିବା । ୪୬-କୁନ୍ତ - ଭୃଷା । ୪୭-ପ୍ରାସ - ସେପଣୀୟ ଅସ୍ତ୍ର
 ବିଶେଷ । ୪୮-ଲେଉଟି - ଲମ୍ପଟୀ (ଓଡ଼ିଶାରେ ବେଶ୍ୟା ନ ଥିବାରୁ ଦକ୍ଷିଣ
 ଭାରତୀୟ ଡଙ୍ଗାରେ ଇଣ୍ଡିୟାରେ ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି) । ୪୯-ଥୋବଡ଼ି
 - ଅଲଳୁ ଖା । ୫୦-ଲେସଡ଼ି - ନିଷେଧିତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାପ୍ତ ନା ବାରିଣୀ
 ନାସ, ୫୧-ଭେଷଡ଼ି - ଅଶ୍ରୀଳ ଚରିତା । ୫୨-ବାମ - ଶୁଭନାଶକ । ୫୩-

-ଲେଉଟା ଅଥ । ୫୪-ଦାମ - ହାର । ୫୫-ଝାମ - ଶ୍ରାନ୍ତି ।
 ସାଲ - ସୋଡ଼ି ହେବା ବସ୍ତୁ, ଶାଲ ।

ଶେଷ ଛେଳିଛୁଲ ॥ ଏପରି ଅର୍ଜନ୍ନ ମାଲ :—କପା ହେଲେ ପଳେ ।
ମୁଡ଼ି ହେଲେ କଳେ ॥ କଉଡ଼ି ହେଲେ କଡ଼ାଏ । କୋଳଥା ହେଲେ
ଅଡ଼ାଏ ॥ କୋତା *୭ ହେଲେ ଯୋଡ଼ାଏ । କପ୍ପା ହେଲେ ଫଡ଼ାଏ ॥
ନାଗରମାନେ *୮ ଦେବାର ଏହା ।

ସଂସାରମାନଙ୍କ *୯ ବଡ଼ ମରଜି । କେତେ କହିବା ଗରଜ
ଗରଜ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଯୋଡ଼ିଏ ଜାତି । ବାଟେ ଘାଟେ ଯେବେ
ଭେଟାଭେଟି ହୋଇ ॥ ପୁର ପରିଚୟ ନୋହେ କାହାର କେହି ।
ମୁଲକାତ ୭୦ ହେବା ସିଂହ ସମ୍ଭାଷଣା ଏହି :—ତୁମ୍ଭେ କିଏ ସେ ?
ନା, ତୁମେ କିଏ ସେ ? ଆମ୍ଭେ ପୁରୁଷ । ନା, ଆମ୍ଭେ ସ୍ତ୍ରୀ; ତୁମ୍ଭେ
ତ ପୁରୁଷ ଆମ୍ଭେ ତ ସ୍ତ୍ରୀ; ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭେ ସଙ୍ଗ ହେବା କି ? ଭଲ୍ଲିତ
୭୧ ଲଟାକୁ ଯିବା କି ? ରତିକ ସଭା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଗଣ ୭୨ ।

ଏ ରୂପେ ପ୍ରଭୁତାରୁ ସେ ରଜ୍ୟ ରଜାଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସାଧ୍ୟ, ପୈର୍ଯ୍ୟ, ବୃତ୍ତ୍ୟାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ କହିବା ।
ଭଲ୍ଲିତକର୍ଣ୍ଣ ୭୩ ବୋଲି ସେ ରଜ୍ୟର ମହାରଜା । ଯାହାର ସିଂହ-
ଦୁଆରେ ଘୁମୁରା ୭୪ ସାରବାଜା ॥ ସେ ମହାରଜା ମହାପାତ୍ରମାନ
ତାଙ୍କର ମାତି କିପରି ? ଜନକ ରଜାଙ୍କର ନ ଥିଲ । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର

*୭-କୋତା—ବଡ଼ କଲସୀ । *୮-ନାଗର—ଲମ୍ପଟ ।

*୯-ସଂସାର—ସମ୍ପର୍କିଣୀ । ୭୦-ମୁଲକାତ—ଦେଶ । ୭୧-ଭଲ୍ଲିତ—
ବୃଷ ବିଶେଷ । ୭୨-ଲଟା—ଘଷି ଲଟାବୃଷ ଥିବା ସ୍ଥାନ । ୭୩-ଗଣ
—ମତ୍ସ୍ୟ (ରଜତା ଗ୍ରାସରେ), ପୁରୁଷଟି କହିଲ ଯେ ଆମ୍ଭ ଦେଶୀୟ
ଆମ୍ଭରରେ ରତିକିତାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଯେପରିକି ଅନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଡାକି
ରତ୍ନସିଦ୍ଧା ମନ୍ତ୍ରକ ଶେଷ ପ୍ରଦର୍ଶନର ଉପଯୁକ୍ତ ଅଙ୍ଗ, ତେଣୁ ଭଲ୍ଲିତ ଲଟାକୁ
ଯିବା ଅକାରଣ । ୭୩-ଭଲ୍ଲିତକର୍ଣ୍ଣ—ଯାହାର କାନ ଭଲ୍ଲିଆ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।
୭୪-ଘୁମୁରା—ଅନୁକୂଳ ବାଦ୍ୟ ବିଶେଷ ।

ନ ଥିଲା । ସେଜଣ ରାଜାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ମାନଧାତା ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କର
 ନ ଥିଲା । ଶାର ବନ୍ଦିମାନ୍ଦବ୍ୟ ମହାରାଜାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କବି
 ମାଗଧନୀଙ୍କ ୭୫ ସଙ୍ଗେ ଧୂଳି ସୁପାଳରେ: ୭୭ ପହଞ୍ଚି ୭୮ ହୁଏ ।
 ସୂର୍ଯ୍ୟଦୟକୁ ଦେଖି ବେଳ ଦୁଇ ଘଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଅନ୍ୟସ୍ଥରେ ବସେ
 ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଖନ୍ଦା ଫାଟରମାସି ୭୯ ହୁଅଇ :—
 ଚୁରୁନ୍ଦା ମାଂସ ପଲ୍ଲଭକୁ ପେରୁପଣୀ ଖୋଳା । ନ ଅଶ୍ବିନ ପରି
 ମହାସୁଆରକୁ ଖନ୍ଦାଫରମାସି ହୁଅଇ । କଳିକଟା ଖଞ୍ଜିଲ ପସର
 ସେରେ ଚୁଣ୍ଡି ପ୍ରସାଦ ସେବା ହୁଅଇ । ଲିଆ ପରାସ୍ତେ ୧୦ ଲଦୁ
 ଆହାର ହୁଅଇ । ସୁକୁମାର ମଣୋହ ୧୧ ବଢ଼ିଲ ୧୨ ଶେଷରେ
 ଅନାବୁର ଆରମ୍ଭ ବଢ଼ଇ । ଶୁଭ ୧୩ ଖଟକୁଡ଼ରୁ ଆସିଥିବା
 ଚଣ୍ଡାଳଚର୍ଚ୍ଚିତ ଗୁଣ୍ଡି ଗୁଆ ବଢ଼ିଆ ଲଗି ୧୪ ସମୟରେ ପୁରୋହିତ
 ଅକଲ୍ୟାଣ ମହାପାତ୍ର ଗୋସାଇଁ ଆସି ଅମଳାଲୋପଣ ୧୫ ସାରି
 ଏପରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅନ୍ତି । କି ରୂପେ କି :—

ରାସଭସ୍ମନମାରୁଡ଼ି ଗୁପ୍ତଗୋମାୟୁ ଭକ୍ଷକମ୍ ।
 କୁଟୁମ୍ବଃ କ୍ଷୀଣକାଂ ଯାତୁ ଯୋଷିତ୍ ଭ୍ରଷ୍ଟା ଚକାସୁ ହି ॥
 ଆଶୀର୍ବାଦଃ ଶିରଶ୍ଚେତଃ ପଦ୍ମାଭ୍ରଷ୍ଟଃ ତଥୈବ ଚ ।
 ପୁଷ୍ପପୌଷଃ କ୍ଷୟଂ ଯନ୍ତୁ ନଷ୍ଟୁ କୁଟୁମ୍ବାୟୁଶୀ ଭବ ॥

୭୫-ମାଗଧ-ରାଜ । ୭୭-ସୁପାଳଶେଘା । ୭୭-ପହଞ୍ଚି-ଶୟନ ।
 ୭୮-ଖନ୍ଦା-ସେଷେଇ । ୭୯-ଫରମାସି-ଆଦେଶ । ୧୦-ପରାସ୍ତେ-
 ପରି, ପ୍ରାୟ ଶବ୍ଦ । ୧୧-ମଣୋହ-ସ୍ନେହନ । ୧୨-ବଢ଼ିବା-ସମ୍ପନ୍ନ
 ହେବା । ୧୩-ଶୁଭ-ଖାଣ୍ଡି । ୧୪-ବଢ଼ିଆ ଲଗି-ପାନଖିଆ । ୧୫-ମଳାଲ-
 ରୋପଣ-ବିବାହାଦି ଶୁଭକର୍ମର ପ୍ରଥମ କର୍ମ ।

ଏପରି ଘାତାୟୁ ପ୍ରତିପତ୍ତିକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣାନୁରେ
ରଜାଙ୍କର ଥିବା ପ୍ରତିକୂଳ ଜ୍ୟୋତିଷରହେ ବିନାହି ପାଞ୍ଜି ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ
୨୭ ଜଣାନ୍ତୁ । କପରି କ :—

ତେଲାଙ୍ଗା ଯବନା ପୁଲହଗୁହଣୀ ପୋଟା ବଢ଼ିଦାସିକା
ଲଜା ସର୍ପ ବିଲେଚନା ଚ ଶବରୀ ଘ୍ନାନ ମୂର ସୋଷିତା ।
ଏତେ ନାଶପ୍ରଦାୟତେ ନରପତେ ଦଲ୍ଲୀଶିଷଂ ସବଦା
ଗୋଧାଗୁଧପ୍ରକ୍ଷୀ ଚ ପେଚକପକ୍ଷୀ କୁବନ୍ଧୁ ରୁମଙ୍ଗଳମ୍ ॥

ମହାରାଜ ! ମଙ୍ଗଳବାର ପଦର ଦଣ୍ଡ ଥାଇ ଶୁକ୍ରବାର
ପ୍ରବେଶ ହେବ । ତଥ୍ୟ ପୂର୍ବାଷାଢ଼ା ୨୭ ଅଶରୁଣ ଦଣ୍ଡ । ଆୟୁଷ୍ମାନ୍
ନକ୍ଷତ୍ର ୨୮ ବସୁଲିଖ ଦଣ୍ଡ । ଦୁଇପାଦ ୨୯ ଚନ୍ଦ୍ର ପଦର ଦଣ୍ଡ ।
ବୃଷ ୮୦ କରଣ ୮୧ ଷାଠିଏ ଦଣ୍ଡ । ରବି ଚଉଦ ଅଂଶ
ପଞ୍ଚମିଂଶ କଳାକୁ ମାସର ସାତଦିନ ୮୨ ଶ୍ରେଣ ହେଲା । ତାର
ସପ୍ତମ ୮୩, ଚନ୍ଦ୍ର ଅଷ୍ଟମ ୮୪ । ଦିନଯାକ ବିଷ୍ଣୁ ୮୫ କରଣ ।
ମହାରାଜ, ସମସ୍ତ ଶୁଭ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ବାମ ପାଖ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ
ସ୍ଥିରୁଥିବ । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ଯଯା । ଆଜ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ର ସମୟରେ

୨୭-ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ — ପାଞ୍ଜିର ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ବିଷୟ — ବାର, ତଥ୍ୟ, ନକ୍ଷତ୍ର, ଯୋଗ,
କରଣ । ୨୭-ପୂର୍ବାଷାଢ଼ା — ତଥ୍ୟ ନୁହେଁ, ନକ୍ଷତ୍ର ବିଶେଷ । ୨୮-ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ —
ନକ୍ଷତ୍ର ନୁହେଁ, ଯୋଗ ବିଶେଷ । ୨୯-ଦୁଇପାଦ — ଚତୁଷ୍ପଦ
କରଣର ବ୍ୟାଞ୍ଜ । ୮୦-ବୃଷ — କରଣ ନୁହେଁ, ରାଶି ବିଶେଷ (ଚତୁଷ୍ପଦ କରଣ
ଓ ବୃଷଚନ୍ଦ୍ର ହେବା କଥା) । ୮୧-କରଣ — ତେତିଶ ଦଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ
ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ୮୨-ସାତଦିନ — ମାସର ସପ୍ତମ ଦିନକୁ ରବ୍ୟଂଶ ଟରୁ
୨ ମଧ୍ୟରେ ରହିବା କଥା । ୮୩-ତାର ସପ୍ତମ — ଏହା ଅତି ଅଶୁଭକର
ବଧ ତାର । ୮୪-ଚନ୍ଦ୍ର ଅଷ୍ଟମ — ଅଷ୍ଟମ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଶୁଭକର । ୮୫-ବିଷ୍ଣୁ —
ସ୍ୱର୍ଗାଧେଷ୍ଠା ଅଶୁଭକର କରଣ (କରଣଟିଏ ଦିନସାରା ରହି ନପାରେ) ।

ପନଅର ଲଢ଼ିକି ୮୭ ଉତ୍ତମ ଯୋଗାଉଛି । ଯେ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ
ଆସିବ ୮୭ ।

ଏହାର ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ଶ୍ରବଣ ବଢ଼ିଲ ଉତ୍ତର ଦନ୍ତଧାବନ ସୁଲେଇ
୮୮ ଏକାବେଳେକେ ବଢ଼ିଲ ୮୯ । ଦ୍ଵାଦଶାଙ୍ଗୁଳ ଛୁଲ ଅଷ୍ଟା-
ଦଶାଙ୍ଗୁଳ ଘାଠ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାସନ ୯୦ ଉପରେ ଦେବାକର୍ଦ୍ଦନ ୯୧
ବଢ଼ିଲ । ନିରକ୍ଷର ବାହ୍ୟାପତ ପୁରାଣପଣ୍ଡା ଗୋସାଇଁ ଶୁଣାଇବାର
ପୁରାଣ କପରି ବୋଲନ୍ତେ :—

(ପୁରାଣ)

ଗୁଡ଼ସେଠି ପୁରୁଷାୟ ଛେକଗଣି ତ ଶେଖରମ୍ ।
ଖରଂ ତ ମନସି ଧ୍ୟାୟା ତତୋ ଜୟମୁଖାରାୟେତ୍ ॥
କୁଳଚାନାଂ ନିସର୍ଗାୟ ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଦୟାଳବେ ।
ଯେନ ତାଃ ସ୍ଵପତଂ ହୁତ୍ଵା ପାଳୟନ୍ତି ପରପରମ୍ ॥

ଶ୍ରୀ କୁଳଚାୟୈ ନମଃ

କଦାଚ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାୟାଂ କଳିଂ ପପୁକ୍ତ ଦୁର୍ଘ୍ଣ୍ଣୟଃ ।
କେନୋପାୟେନ ସଂସାରତ୍ ତତ୍ତ୍ଵେଷ୍ୟନ୍ତୀତି ଦେହିନଃ ॥
ସବୋକ୍ତ ଦନ— ରୁଦ୍ରର୍ଯ୍ୟଂ ଧୃଷ୍ଣାଣାସି ମହାମତେ ।
ବପ୍ରବେଶା ମହାଶିକ୍ଷା ଯତ୍ନେଷା ମଠିସ୍ଵତଃ ॥

୮୭-ପନଅର ଲଢ଼ି—କୌରବର୍ମ (ରାଜୁଡ଼ା ଗୁଣା) । ୮୭-ଯେ...ଆସିବ —
ଆପଣ ଏହା ଜାଣନ୍ତୁ (ରାଜୁଡ଼ା ଗୁଣା) । ୮୮-ସୁଲେଇ—ଝାଡ଼ାସିବା (ରାଜୁଡ଼ା
ଗୁଣା) । ୮୯-ବଢ଼ିଲ—ସମ୍ପାଦକ ହେଲ । ୯୦-ଚନ୍ଦ୍ର କଳାସନ—ଚନ୍ଦ୍ର
ଲୀଳା ରୂପୀ ଆସନ । ୯୧-ଦେବାକର୍ଦ୍ଦନ—ରାଜାଙ୍କ ସଂହାର, ପୂଜା କର୍ମ ।

ଓଁ କଳରୁକାଚ

କଥୟାମି ପରଂତରୁଂ ଶୁଣୁ ବହେ ସମାବୃତଃ ।
 ଅନୁଗ୍ରହ ସମେ ପାତଂ ଯତୋଽସି ମୟି ଭକ୍ତିମାନ୍ ॥
 ପାପାହଂବର୍ତ୍ତତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ପାପାହଂବର୍ତ୍ତତେ ଯଶଃ ।
 ପାପାକ୍ରିୟଂ ଭବେଦାୟୁଃ ପାପାତ୍ ନାସ୍ତ୍ୟଧିକଂ ବ୍ରତମ୍ ॥
 ସେବ୍ୟତାଂ ପାପକର୍ମାଣି ତ୍ୟଜ୍ୟତାଂ କୃତନୋ ଜନାଃ ।
 ସର୍ବପାପକ କର୍ତ୍ତ୍ତୃଣାଂ ସ୍ଥାନକ୍ଷେପମୁଦାହୃତମ୍ ॥
 ଏକସ୍ତେ ବଧ ସଂଗ୍ରାତ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ଚ ବିଶେଷତଃ ।
 ତିରସ୍କାରଂ ଚ ସହ୍ୟିତଂ ନାନା ଜାତି ସମୁଭବମ୍ ॥
 ନ ପିବେତ୍ସ୍ତପଚେବସ୍ୟ (?) ନାପିତାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ଭଜେତ୍ ।
 ବିବିଧା ଚିନ୍ତୟା ଶାନ୍ତି ଯାବନ୍ନ ଚରଣ ଦ୍ଵୟମ୍ ॥
 ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଶ୍ଳାଘ୍ୟମାଲେକ୍ୟ ବିନା ସ୍ନାନଂ ଗୃହଂ ବ୍ରଜେତ୍ ।
 ଦୃଷ୍ଟ୍ଵା ଗୋଗ୍ରହନାୟଂ କର୍ତ୍ତ୍ତାନ୍ୟଶ୍ୟଂ ବିମୂଢ୍ୟତାମ୍ ॥
 ଲବଧ ବିତ୍ତଂ ନ ଭୁଞ୍ଜିତୋ ବିତୟତଃ ବିଦ୍ରୋଭମଃ ।
 ଘୈର୍ଯ୍ୟୋଃ ସର୍ବଜିତେବିର୍ଭୈଃ ଶରୀରଂ ପାଳୟ ସ୍ଵକମ୍ ॥
 ସଂପର୍କଂ ପଶ୍ରିତୈଃ କୃତ୍ଵା ତାତ ଶୋଭଃ ଭବିଷ୍ୟତି ।
 ଅକ୍ଷୟକେନ ସଂଗ୍ରହା ଶକାରୈଃ ତପ ଯୈଃ ନିତ୍ୟମ୍ ॥
 ଇଦଂ ରହସ୍ୟମାୟୁଷଂ ମୁକ୍ତିସ୍ନେହାଭିବାଗ୍ରତଃ ।
 ଅନେକ କର୍ମଣାଂ ନାଶଃ ପରସେତ୍ ଚ ଯାସ୍ୟତି ॥

ଓଁ ହରି ତତ୍ତ୍ଵସତ୍ । ଇତି ଶ୍ରୀ ବିଧୁତ ନାନା ପାପତନୋହିତଃ ।
 ମୂଳସ୍ତୋତ୍ରମିମାକନ ତତ୍ତ୍ଵ କଂସହାତି ନରକତୟ ପରିଚୟୋ ।
 ବ୍ରହ୍ମର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦକେ କୌତୁକାର୍ଣ୍ଣବେ ମହାପୁରାଣେ କଳି ଦୁର୍ଣ୍ଣୀତି ।
 ସମ୍ଭାବେ ସୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ।

ଅମଙ୍ଗଳଂ ମହାପୂର୍ବଂ ଜଗତ୍ପ୍ରଳୟଂ ଯାତୁ ।

ଶିଶିରେ ବର୍ଷତୁ ମେଘୋଽଶ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ବିପ୍ରା କୃଷିକ୍ଷୀଣା ॥

ପୁରାଣପଣ୍ଡା ଗୋସାଇଁ ଏପରି ପାରାୟଣ ସାରି, ଯୋଥା ବାନ୍ଧି,
ଯୋଥା ଶ୍ରୀ ମହାବଳାଙ୍କ ନାକରେ ଛୁଆଁଇ ପ୍ରସାଦ ବହୁଆତି-ଦଳ
୧୨ ଚକ୍ଷୁରେ ଘଷି ଦେଇ ଶ୍ରୀ ମହାବଳାଙ୍କଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଘେନି
ବିଦା ୧୩ ହୋଇଗଲା ଉତ୍ତରୁ ଦିବାନ ଆଦିଦୁବୋଧ ଧୂରନ୍ଧର
ବେଦିଆ ମହାପାତ୍ର ଆସି ଶ୍ରୀଗୁମ୍ଫରେ ୧୪ ପଞ୍ଚାଶ ନଣ ବାଉଁଶ
ଭଲଲେକ ଥିବାରେ ଅତି ଏକାନ୍ତରେ ଅତି ଧୀର କରି ମେଘ-ଗର୍ଜିତ
ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱରରେ ପିଠିଆଡ଼ ଗୁମ୍ଫରେ ଯାଇ ରହି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁପେ
କ :—“ହେ ମହାବଳ, ସଦାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ ଗୋସାଇଁଙ୍କର ହିଅ
ଗୋଟିଏ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଶମ୍ଭୁ ଶାର୍ପସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ହିଅ ଗୋଟିଏ, ରଜଗୁରୁ
ଗୋସାଇଁଙ୍କର ହିଅ ଗୋଟିଏ, ପୁରୋହିତ ଗୋସାଇଁଙ୍କର ହିଅ ଗୋଟିଏ
ଏପରି ଚାରି ଜନଙ୍କର ନାକନାଉଳି ୧୫ ସମୟରେ ଉଚିତ
ହେବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦାକ୍ଷତ ୧୬ ବଧୁ ବିରୁଦ୍ଧ ନ ପାରିବାରୁ ଏହି ନଜିକରେ
୧୭ ଚାରି ଜନମାନଙ୍କ ପିତୃତର୍ପଣ ଶୀର୍ଷରେ ପୁଷ୍ପବତୀ ହେଲେ ।
ଦେଉ ୧୮ ତ ଗଧପତି ୧୯, ସାକ୍ଷାତ୍ ଅଧର୍ମ ଅବତାର, ଭୂମି-ଶବର
୧ ପରି ମହାବଳାଙ୍କ କରି ଆଜ୍ଞା ଦେଉ ଅଛନ୍ତି; ମହାପ୍ରଭୁ ୨
ପାରଂପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରହମରେ ମହାବଳାଙ୍କ ଦରବାରରେ ତଳି ଆସୁଥିବା

୧୨-ଦଳ — ପତ୍ର । ୧୩-ବିଦା — ବିଦାୟ । ୧୪-ଶ୍ରୀଗୁମ୍ଫ — ରାଜାଙ୍କ
ସମ୍ମୁଖ । ୧୫-ନାକନାଉଳି — ଅଳବ ଶବ୍ଦ, କାନନାଉଳିରେ କାନଟୋଡ଼ା
ହୁଏ । ୧୬-ଦୁର୍ଦ୍ଦାକ୍ଷତ — ନିପେକ (ରଜୁଡ଼ା ଶବ୍ଦ) । ୧୭-ନଜିକ — ନିକଟ ।
୧୮-ଦେଉ — ଦେବ, ମହାବଳା । ୧୯-ଗଧପତି — ଗଜପତିର ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ ।
୧-ଭୂମି-ଶବର — ଭୂମି ସୁର (ବ୍ରାହ୍ମଣ)ର ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ । ୨-ମହାପ୍ରଭୁ — ରାଜାଙ୍କୁ
ସମ୍ବୋଧନ ।

ନ୍ୟାୟକୁ ଚାଲିଲେ ସେ ଚାଲି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସରକାରକୁ ୩ ଆଣିବାକୁ
 ଦେବ । ନୋହିଲେ, ରାତି ସହରରେ ରୋଜ ୪ ବୁଲିବାର କଟୁଆଳ
 ଅବା ପଠାଣ ପାଇକେ ନେବାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ଭଲ ନ ଥିବା ପକ୍ଷକୁ
 ମାମୁଁ ଶ୍ରେଣୀ କରିବାର ପସନ୍ଦ । ଏବେ ମହାରାଜାଙ୍କ ପରି
 ପରମାବଦେକ ଶ୍ରୀ ଖାମିଦ ୫ ବଜେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁ କରୁ ରାଜ୍ୟ
 ଅଗଜକ ହେଲା ପରିରେ ୬ । ସେ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ବିବାହ
 ହୋଇଥିବା ଅଣ୍ଟିରାମନେ ଆସି ଦେଉଥିବାକୁ ନାନା ଦେଖମା
 ୭ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏଥିକୁ ରାଜ ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ସେ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର
 ମାଆମାନଙ୍କୁ ବଦଳ ଦିଆଯାଇ ସମୁଜାଇ ୮ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।
 ମହାରାଜ ! ଲୋକେ କହିବାରେ ବିବାହ ପୁଣି ଠିକଣା ନାହିଁ ।
 ଛୁମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ବେଢ଼ା ତଳରେ, ପୁରସ୍କୃତ ପୁଣି କର୍ମ ୯ କରି
 ହସ୍ତଗ୍ରନ୍ଥି ପକାଇ ଦେଇ ବାହାରିଗଲେ । ମହାରାଜ ! ଯଥାବସ୍ତୁରେ
 ଯେ ଟି । ନଦୀ ତଟରେ ହେଲେ ହୁଅଇ, ତେଟା ମାଳରେ ହେଲେ
 ହୁଅଇ, ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟରେ ହେଲେ ହୁଅଇ, ଏପରି ସିନା
 ବଡ଼ଲୋକମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ପୁରସ୍କୃତ ବାକ୍ୟ ୧୦ ପଡ଼ି ପଡ଼ି
 ହସ୍ତଗ୍ରନ୍ଥି ପକାଇ ଦେଉଥିବାର କିପରିରେ ହେଲା ? ଏ ସକ ଶରୁ
 ମୁଁ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଜଣାଇଲ ପରି ହୁକୁମ ଦେବାର ଅଛି । ନୋହିଲେ
 ରାଜଧର୍ମକୁ ବହୁତ ଅସୁବିଧା ଦିଶିବ । ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ
 ଆସିବ ୧୧ ! ମହାପ୍ରଭୁ ! ଏ ସଂଶୟ ତ ଏପରି, ଆଉ ଗୋଟିଏ

୩-ସରକାର—ରାଜାଙ୍କ ଖୋଦ୍ ଅଧୀନ (ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୁଖେ) । ୪-ରୋଜ—ପ୍ରତ୍ୟହ ।
 ୫-ଖାମିଦ—ପ୍ରଭୁ । ୬-ପରିରେ—ପ୍ରାୟ ଅବସ୍ଥାରେ । ୭-ଦେଖମା—ଗୋଲ ।
 ୮-ସମୁଜାଇ—ବୁଝାଇ । ୯-କର୍ମ—ବିବାହର କର୍ମାଣ୍ଡି ୧୦-ବାକ୍ୟ—ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ
 ବଚନ । ୧୧-ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ ଆସିବ—ରାଜା ଏହା ବୁଝନ୍ତୁ, ଏପରି ଅଥ ।

ବିଷୟ ଏହିପରି :—ଗୋଟିଏ ଅବଦ୍ୟା ୧୨ ଭଲଲେକ ଜଣକ
 ଦରେ ଜାତ ହେଲବୋଲ ଶୁଣାଯାଉଅଛି । ଏମନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ
 ପ୍ରବର୍ତ୍ତିଥିଲେ ମୂଲକକୁ ୧୩ ଅମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଆଜ୍ଞା ! ୧୪
 ପୁରୋହିତେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭରଣ ଲୁଣ, ଅନେକ ମାଛ, ସହସ୍ର
 ସହସ୍ର ବୋଝ ସାରୁ ଅମଳ କରୁଥିବାରୁ ଉତ୍କଳ କୂଳରେ ସମୁଦ୍ର
 ଅଟନ୍ତି । ବାପେ ଯେବେ ଦଶବଂଶ ବର୍ଷ ଭେଣ୍ଡିଆ ଥାନ୍ତେ, ମାଏ
 ଗ୍ରନ୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିବାର ଅଖଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସଂପାଦିଥାନ୍ତେ ତେବେ
 କହନ୍ତେ ୧୫ । ଏବେ ହେଲେ ପାଦ ପଦ ମନୁଷ୍ୟ ଭାଷା ପରି
 ପ୍ରଣତ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର କଥା ନହବା ପରି ପର ଶକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ।
 ଏପରି ଜାତସାରରେ ୧୬ ଅଛନ୍ତି, ବୃଦ୍ଧି ଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ୧୭ ପୁଣି
 ଠିଆ ନେହିଁ ବସି ପ୍ରଥମ କର ପଣି ଦେଉ ପକାଇଲେ ! ମହାରଜା ତ
 ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ତ; ପତ୍ନୀ, ସେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ତାଙ୍କଠାରୁ କଉଡ଼ି ଜରିମାନା
 ୧୮ ବୁଜାଡ଼ା ଦରକୁ ୧୯ ଆସିବ ନାହିଁ । ଆଜ୍ଞା ହେଲେ, ଶତହ
 ବିସା ସାବଳା ୨୦ ଶୁଖିଆ ଜରିମାନା ଦେନାଇ ଠାକୁରଦରମାନଙ୍କୁ
 ଦିଆଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିଉତ୍ତରୁ, ମହାରଜା, ସମସ୍ତ ଗଡ଼ିଆ ୨୧
 ଧାଙ୍ଗଡ଼ାମାନେ ୨୨, ସମସ୍ତ ବୁଣୀ ରଇତମନେ, ସିପାଇ ଭଲ

୧୨-ଅବଦ୍ୟା— ମହାରାଜା । ୧୩-ମୂଲକ— ରାଜ୍ୟ, ୧୪-ଆଜ୍ଞା—
 ବଡ଼କୁ ସମ୍ମାନ ଜାପକ ସମ୍ବୋଧନ । ୧୫-ବାପେ...କହନ୍ତେ—ପୁରୋହିତଙ୍କ
 ପିତା ୧୦/୨୦ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲେ ନରୁବା ମାତା ବହୁ ଧରବା
 ଭଲ ପଣ୍ଡିତା ହୋଇଥିଲେ ତାହାକୁ ଏ ବିଷୟରେ ତଥାବି ଥାନ୍ତେ,
 ଏପରି ଅର୍ଥ । ୧୬-ଜାତସାର—ଜାନ । ୧୭-ଆପଣ—ତୁମ୍ଭେ ପୁରୋହିତ ।
 ୧୮ କଉଡ଼ି ଜରିମାନା—ଅର୍ଥଦଣ୍ଡ । ୧୯-ବୁଜାଡ଼ା ଦର—ରଜକୋଷ ।
 ୨୦-ସାବଳା—ଦୀର୍ଘାକୃତି ପତନା ଲୁଣି ମାଛ । ୨୧-ଗଡ଼ିଆ—ରଜଧାନୀବାସୀ
 ୨୨-ଧାଙ୍ଗଡ଼ା—ବନ୍ୟ ମୁଦକ ।

ଭଲ ଲେକେ, ଭାଇ ଦାଦିମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବନ୍ଧୁ ନ ମିଳିଲାରୁ ଏବେ ରହି ନ ପାରନ୍ତି । ପାପଡ଼ା ୨୩, କରଡ଼ି ୨୪, ଗୁକୁଣ୍ଡା, ସଲ୍‌ପ ୨୫ ଏପରି ମିଳୁଥିବା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଜାଗାମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ଜାଇ ଘେନିବୁ ୨୬ ବୋଲି ଦୁଃଖ ଗୋଚର କରିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାହାଟେକି ଆଜ୍ଞା ହେଲେ, ରାଜ୍ୟ ବାହାର କରାଇ ଦେଲେ । ପ୍ରଭାତରୁ ଦେଶନ୍ୟାୟ ୨୭ ନିମିତ୍ତରେ ଯିବାକୁ ତୁଚ୍ଛା ମାଠିଆ, ଭାଲିଆ ପଲମ ୨୮, ତଷ୍ଟୁ ଛେଲୁଆ ୨୯, ତୈଳ କଲସୀ ୩୦, ବାଳବଧବା ସ୍ତ୍ରୀ, ନାଗସାପ, କପାମଞ୍ଜି, କଳାବରଡ଼ି ଏପରି ସମସ୍ତ ଅନୁକୂଳ-ସମ୍ଭାର ୩୧ ରଖି ଓଟକୁ ଜନସ ଦିଆଇବା ସମୟରେ ଆମ୍ଭ ତାଲୁକା ୩୨ କଲମ୍ବ-ମୁଠା ୩୩ ସମ୍ଭର ଜନଶୂନ୍ୟପଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ଧାନ୍ତଟା ଭିତରେ ଚୁଉଳଟାଏ ବାହାରିବାର ମହାଉତ୍ସବ ୩୪ ଖବର ଶୁଣି ପ୍ରୟାଗୋଦ୍ୟମ ମକୁବ ୩୫ କରାଇ ଫେରି ଶ୍ରୀରାମକୁ ବାହାରି ଆସିଲି ।

ଏପରି ନିତ୍ୟନିତ୍ୟ ୩୬ ହକିକତ ୩୭ ଗୋଚର କରି ଦିବାନାଦ ୩୮ ମେଲଣି ହୋଇ ବଣକୁ ଯିବା ଉତ୍ତରୁ ଚାରିପାଖରେ

୧୨-ପାପଡ଼ା — ପର୍ଯ୍ୟଟ ବୃକ୍ଷ । ୧୪-କରଡ଼ି — ବାଉଁଶ ଗଜା । ୧୫-ସଲ୍‌ପ — ଗୁଆ ଜାତୀୟ ବୃକ୍ଷ (ପାପଡ଼ା ଆଦିକୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବେଳେ ଲେକେ ପେଟବିକଳରେ ଖାଆନ୍ତି) । ୧୬-ଜାଇ ଘେନିବୁ — ବଞ୍ଚୁ । ୧୭-ଦେଶନ୍ୟାୟ — ରାଜ୍ୟଶାସନ । ୧୮-ପଲମ — ତଟକା ମାଟି ପାତ୍ର । ୧୯-ଛେଲୁଆ — ମାଟିପାତ୍ରର ଖଣ୍ଡ । ୩୦-ତୈଳ କଲସୀ — ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବହୁଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ବିପ୍ଳବକାରକ । ୩୧-ଅନୁକୂଳ-ସମ୍ଭାର — ଯାହାରମୁବେଳେ ଦେଖିଲେ ଶୁଭକର ହେବା ବସ୍ତୁ । ୩୨-ତାଲୁକା — ଦେଶଖଣ୍ଡ । ୩୩ ମୁଠା — ଅନେକ ଗ୍ରାମକୁ ନେଇ ଗଠିତ ଅଞ୍ଚଳ । ୩୪-ଉତ୍ସବ — ଦେଶ ପ୍ରତି ଅମଙ୍ଗଳକର ଶକ୍ତି, ଯଥା — ରାତିରେ କାଉଁର ବାବା । ୩୫-ମକୁବ — ରକ୍ତ । ୩୬-ନିତ୍ୟନିତ୍ୟ — ପ୍ରତିଦିନ । ୩୭-ହକିକତ — ନିବେଦନ । ୩୮-ଦିବାନାଦ

ରୁଜିଣି ଲମ୍ବିତା ୩୯ ରହି ବିପକ୍ଷେ ‘ରମ’ ନାମ ଶୁଣାଉଥିବା ।
ସମୟରେ ବହୁର୍ବାସୀ ୪୦ ହେବା ପୁଲନ୍ଦୀ ୪୧ ଦାସୀମାନେ
ଆଣି ହାତର କରିବାର ଦିବ୍ୟ ଶୁଭୋଦକରେ ଦେହପାଣି ୪୨
କଡ଼ାଯାଏ ।

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ୪୩ ବୈଦ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ଆସି ଶ୍ରୀହସ୍ତ
ଦେଖି ଜଣାଇବାର କଥାରେ ବୋଲନ୍ତେ — ମହାପ୍ରଭୁ, ବାତ
କପ ବିକାର ହୋଇ ଆଜ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଉତ୍ତମ ସୁଖ ଅଛି । ଲେମ୍ବୁରସ,
କର୍ପୁର, ପଲଡ଼ପାଣି ୪୪ ମଣୋହି ହେବ । ସାୟଂକାଳ ୪୫
ସରକି ମହାଦେଉଙ୍କ ୪୬ ଗୁମୁରେ ଭେଟିଆଜ୍ଞା ୪୭ ହେବ । ଏପରି
ଜଣାଇ ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ବୈଦ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ଭେଟି ଦେଖି ମେଲଣି ଦେଇକରି
ଗଲା ଉତ୍ତରୁ ଘୁମୁର, ବୁଝୁ, ତୋଲ, ତୁମ୍ପା, ତାମ୍ପା ଇତ୍ୟାଦି ୪୮
ମହାବ୍ରଜସଭା ସଞ୍ଚିତ ହେବାର ବାଦ୍ୟମାନ ବାଜିଲା । ଗାନ୍ଧବ
ବ୍ରଜସଭା ପରି ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିଲା । ସେ ମହାବ୍ରଜା ତ ସଙ୍ଗୀତ
ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରବୀଣ ; ସିତାର ଧରି ବ୍ରଜ୍ୟାନ୍ତରରୁ ଆସି ଗୁମୁରେ
ମୁଲକାଳ ହେବା ଶୁଣି କି ଆଜ୍ଞା କଲେ—ସିତାର ତ ଆଣିଛୁ ବୁମର
୪୯ ଆଣିନାହୁଁ କି ? ବୋଲି ପଚାରି ଆଜ୍ଞା କଲେ । ଏପରିରେ
ସେ ବ୍ରଜଧାମରେ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ସମ୍ପତ୍ତି ପୂରି ଅଛନ୍ତି । ଆଦୁର

—ଦେଖୁନ ପ୍ରମୁଖ । ୩୯-ଲମ୍ବିତା—ରଜାଙ୍କ ପାଦସେବକ । ୪୦-ବହୁର୍ବାସୀ
—ରଜାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସେବାପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ବାହାର ପୋଇଲା । ୪୧-
ପୁଲନ୍ଦୀ—କରୁଣୀ । ୪୨-ଦେହପାଣି—ସ୍ନାନ । ୪୩-ପ୍ରାଣାନ୍ତକ —
ବୈଦ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ । ୪୪-କର୍ପୁର, ପଲଡ଼ପାଣି—ଉତ୍ତମ ଯୋଗରେ ବିଷ
ହୁଏ । ୪୫-ସାୟଂକାଳ—ସନ୍ଧ୍ୟା । ୪୬-ମହାଦେଉ—ପାଟଣାଣି । ୪୭-
ଭେଟିଆଜ୍ଞା—ରଜାଙ୍କ ଭେଟ । ୪୮-ଘୁମୁର ଆଦି—ସ୍ଥୁଳ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରମାନ ।
୪୯-ବୁମର—ପାଲରେ ବ୍ୟବହୃତ ।

ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ମାସକ ଅଳ୍ପ ଅଛି ; କେଉଁ ଗୁଣ କି ସେ—ରାଜା, ଦିବ୍ୟାନ, ରାଜଗୁରୁ, ପୁରୋହିତ, ଦଶ ସରଦାର, ପଟ୍ଟନାୟକମାନେ, ସହର କଟୁଆଳ, ଖନ୍ଦାସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରମାନେ, ଲମତାମାନେ, ଦଉପଗଛ ଏମାନେ ଅଳ୍ପ କାଳ ୫୦ ।

ଏକ ଦିନକରେ ଏକା ପୁରୋହିତକୁ ଗୁଡ଼ି ସମସ୍ତେ ଥିବାରେ ଶ୍ରୀ ମହାରାଜାଙ୍କ ଖରଣେଖର ବେଲଇବାର ଆଶୁ ଏ ଉଚ୍ଚ ଘୋଡ଼ା ଆଗପିଛା ଦଉଡ଼ି ହୁଣ୍ଡାଇ ବୋଡ଼ାସାପ ପରି ଜଳଦି ୫୧ ସେ ଘୋଡ଼ା ଫିଟି ପଶି ଖନ୍ଦା ମାର ୫୨ କରିବାରୁ ଦଉଡ଼ି ପଗଛ ପଡ଼ିଥି ପୁରୋହିତକୁ ଧରି ପକଇ ଖୁବୁ ୫୩ କରି ଟାଙ୍କେ ଛେଚି ୫୪ ଦେଲା । ପୁରୋହିତେ ଆସି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା କଲେ । “ମୋତେ ମନୁଷ୍ୟ ମାଇଲ” ବୋଲି ଫିରଦ କରିବାରୁ, ରାଜଗୁରୁଙ୍କୁ ବୁଝି ପଚାରି ଆଜ୍ଞା କଲେ “ଗୋସାଇଁ ! ପୁରୋହିତେ କି କହୁ ଅଛନ୍ତି ?”

ରାଜଗୁରୁ ଜଣାଇଲେ, “ମହାରାଜା, ସ୍ଵାର୍ଥ ଦୈଷ୍ଟିକ ଦୁଇ ପକ୍ଷରେ ନିଶାମଜଲବାର ୫୫ ରବିବାର ପରଦିନ ଶୁକ୍ରବାର ପୂର୍ବଦିନ ଦ୍ଵିବିଧ ହେଉଅଛି । ରବିବାର ଦୈଷ୍ଟିକମାନେ ପାଳିବେ, ଶୁକ୍ରବାର ସ୍ଵାର୍ଥମାନେ ପାଳିବେ । ପୁରୋହିତେ ଜାଣନ୍ତି, ସ୍ଵତ୍ଵ ଭଲ କରି ନ ବୁଝି ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି । ମହାରାଜା ! ଅମୃତ ନାମ ସ୍ଵତ୍ଵ ଉଚ୍ୟତେ—ମାରିଷ ତଭିନ୍ନ ପାଳଇ ଭିନ୍ନରେ ସନ୍ତି କୋଶଳାର୍ଥୀ

୫୦-କାଳ—ବଧୂର । ୫୧- ଜଳଦି—ଶୀଘ୍ର । ୫୨-ମାର—
ଦୃଷ୍ଟିକ । ୫୩-ଖୁବୁ—ଖୁବୁ ଆଛା । ୫୪-ଟାଙ୍କେଛେଚି—ଛେଚିବା । ୫୫-
ନିଶାମଜଲବାର—ଆଶୁ ନର ଶେଷ ମଜଲିବାର । ୫୬- ମାରିଷ—
କୋଶଳାବଲ୍ଲେଉଟିଆ—ରବିବାର ଏଠାରେ ସ୍ଵତ୍ଵର ଉଚ୍ଚତ ନାମରେ
କେତେକ ଚଢ଼ି ଶାବ ଶବ ସ୍ଵତ୍ଵ ଅଶୁଭ ସଂସ୍କୃତ ବାକ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି;
ଅନୁଲେଖକ ଦୋଷରୁ ଅଶୁଭ ବଦି ଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ୮

ନ ଭରଣିଷା ତୋତଡ଼ିଆ ସମ୍ବନ୍ଧାବଳିନ୍ନ ଚରାବଳିନ୍ନ ଗନ୍ଧସା
ଜଳକତାଦହେଦକରୁଁ ଶୁଭିରୁଁ । ଶୁଭିଚଦର୍ଥ ସଜ୍ଜାନସ୍ୟ
ଶୁଭିବସ୍ତ୍ରଲ ଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଚ । ଚମତ୍ତ ଜନକତୟା ଲେଉଟିଆ
ବସ୍ତୁ ଚମତ୍ତ ଜନକତୟା କୋଶଳା ମାରିଷୟୋ ବସିୟିତା
ସମ୍ବନ୍ଧେନାବହେଦକରୁଁ । ପାଳଙ୍କ ଗନ୍ଧସା ଧାନ୍ୟ ଚରକିଷ୍ଟା-
ବହେଦ ଜିତାୟୁ ସୁତେ । ଚପ୍ୟଦଳୟା ଲକ୍ଷଣ ସମ୍ପଦନ୍ୟାୟଃ ।
ପାଳଙ୍କ ଭିନ୍ନଭାବବେଶଃ ପାଳଙ୍କବଦର୍ଥ । ଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଚମତ୍ତ
ଜନକ-ଜୀବହେଦକରୁଁ ଉପ୍ୟା । ସୁତୟା ନ ଭୁପଗମେନ ଚପତ୍ୟ
ବ୍ୟାପ୍ତିଃ କାରଣାୟା ପାଳଙ୍କ ଭିନ୍ନଭାବବେଶଃ ମାରିଷ ବସୁତେରପି
କୋଶଳା ପ୍ରଭେଦୟୋ କୋଶଳାବଲ୍ଲେଭିଷିଆଃ । ଅବ୍ୟାପ୍ତି
କାରଣାୟା ମାରିଷଃ ଭିନ୍ନଭାବବେଶଃ ମାରିଷବସୁତେରପି କୋଶଳା
ପ୍ରଭେଦୟୋ କୋଶଳାବଲ୍ଲେଭିଷିଆଃ ୫୭ ।”

ଏପରି ମୁଖତ୍ରୟାଭିନୟରୁ ଗଜଗୁରୁ କି କହୁ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି
ମହାଶୟା ଦେବାନଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ସେ ଜଣାଇଲେ “ମଣିମା ୫୭ !
ଗଜଗୁରୁ ଗୋସାଇଁଙ୍କର ସାତଶ ଉଣା ଅଡ଼ାଇଣ ଭରଣ ପଦ୍ମ ଶିଖରେ
ଦିବ୍ୟ ୫୮ ନଦୀତଟ ଭୂମି ଅଛି । ସାହାଡ଼ା, ବାହାଡ଼ା, ଭଲିଚ,
ଗହାଡ଼ି କୁସତିଭଙ୍ଗା, ବାବଲ, କରଞ୍ଜି, କୋଶଲ ୫୯ ଇତ୍ୟାଦି
ନାନା ପ୍ରକାର ଖଦ ୬୦ ହୋଇଅଛି । ଖଲ୍ଲସ ୬୧ ପଦର ବଖର
ଡ଼ହରୁ ପାଞ୍ଚ ବଖର ଅଧକେ କୁଟୁମ୍ବ ରଖି ବାକି ତେର ବଖର
ଦୁଇପା’ରେ ଦିବ୍ୟ ଦୁଦୁର, ଓଡ଼ିଶମାରି ୬୨ ବୁଣାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏପରି

୫୭-ମଣିମା—ଗଜାକୁ ସମ୍ବୋଧନ । ୫୮-ଦିବ୍ୟ—ମନୋହର ।

୫୯-ସାହାଡ଼ା...କୋଶଲ—ବୃକ୍ଷନାମ, ଏ ବୃକ୍ଷରୁଡ଼ିକ ଜାଲେଣି ଛଡ଼ା ଆଉ
କିଛି ହେବାକୁ ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ୬୦-ଖଦ—ଫସଲ । ୬୧-ଖଲ୍ଲସ—
ମେଲମୁକୁଳା । ୬୨-ଦୁଦୁର, ଓଡ଼ିଶମାରି—ଦୁଇ ବିଷାକ୍ତ ସ୍ତଳ୍ପ ।

ପନ୍ଦର ବଖରକୁ ଏଥି ଉତ୍ତରୁ ଯେବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଚଳିଲା ବୋଲି ଜଣାଉ ଅଛନ୍ତି, ମହାରାଜା କଲ୍ୟାଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ଆଖିପ୍ରଦ ୬୩ ଲ, ଆଉ ଦଶ ଗଛ ଦୁଦୁରକୁ ମହାରାଜା ଆଜ୍ଞା କଲେ କିଏ ସେ ନାହିଁ କରିବ, ଏଥିକ ଯେ-ରାଇ ୬୪ ।

ପ୍ରଧାନ ସରଦାର କାଞ୍ଚି ବୈରଗଞ୍ଜନ । ସେ ଗୋଡ଼ଯୋଡ଼ି ପିଠି ଆଡ଼ କରି ଜଣାଇଲେ । “ଦେଉ ! ୬୫ ଗଧପତି ! ଶ୍ରୀରାମ୍ପୁରେ ୬୬ ଯେ ପୁରସ୍କୃତ ଜଣାଇ ଅବଧାନ କଲେ । କଟୁଆଳର ଟିଣା ୬୭ କଥା ସରଦାରମାନଙ୍କର ନ ଗଲ ବୋଲି, ମହାପ୍ରଭୁ, ଆମେ ବୋଲିବାର କଥା ଏତିକି—ହଇହୋ କଟୁଆଳ ! ଚଟିଆଟିଏ ମାରି ସରକାରଙ୍କୁ ୬୮ ଫଡ଼ିଆ ଦିଅ । ପାସମାନଙ୍କର ପୁଡ଼ା ୬୯ ନ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଦଶ ଘରଯାକ ତିନିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଂସ ଖାଇ ପ୍ରିୟାପ୍ରୀତି ଘରମାନଙ୍କୁ ପିଠିଆଇଲେ ବୋଲି ଧୋକା ୭୦ ହେବାକୁ ପାଇଲୁ । ଗୁଳିଣ ଡିଗିଣ ବର୍ଷର ନିପଟ ପିଲାମାନେ ପ୍ରାଣ ମୂର୍ଚ୍ଛି କରି ବଡ଼ ଖରାରେ ତେଡ଼େ ଚଟିଆ ଲୁହ ୭୧ ଶଗଡ଼ରେ ପକାଇ ଆଣି ରାମ୍ପୁରେ ଦୃଶ୍ୟ କରାଇଲେ । କଟୁଆଳ ଖାମିଦ୍ ହୋଇ କରି ଯେ ଥିଲା, ଭଲ କିଛି ନୋହିଲେ ହେଲେ, ଲୁଗାପଟା ନ ମିଳିଲା ବୋଲି ଦିଗପଟା ୭୨ ଯେହେଲେ ଦିଆଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ? ମହାପ୍ରଭୁ, ଏତିକି ବୋଲିବାରୁ ପାଏ ୭୩ ପଡ଼ି ଶୋଇ ଯେତେ ଫଜିତ ୭୪

୬୩-ଆଖିପ୍ରଦ—ଆଖିର ପଦ (କଲ୍ୟାଣ ସହ ଏହାର ଅନ୍ତେରୁକ ରୁଲନା) ୬୪-ରାଇ—ରାୟ, ଆଜ୍ଞା । ୬୫-ଦେଉ—ଦେବ, ରାଜା । ୬୬-ଶ୍ରୀରାମ୍ପୁ—ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖ । ୬୭-ଟିଣା—ଅଳ୍ପ କଥାରେ ରାଗିଯିବା । ୬୮-ସରକାରଙ୍କୁ—ରାଜାଙ୍କ ଅସୁଲକୁ । ୬୯-ପୁଡ଼ା—ପୁଡ଼ିଆ (ଏଠାରେ ମାଂସର ଗୁର) । ୭୦-ଧୋକା—ଠକାହେବା । ୭୧-ଲୁହ—ଗୁଳିକରି । ୭୨-ଦିଗପଟା—ଦିଗବାସ । ୭୩-ପାଏ—ପାଦରେ । ୭୪-ଫଜିତ—ଅପମାନ ।

କଲ ପୁରୋହିତ ଗୋସାଇଁ ଆସି ଆଦ୍ୟରୁ ଗୋଚର କରିଅଛନ୍ତି ।
ଆମେ ଆଜ୍ଞ ପ୍ରାଦୁକାରେ କିସ ଗୋଚର କରିବୁ ?”

ତହିଁରୁ ଲମତାମାନେ କି ଠଉରାଇଲେ କି, ଛୁମୁ ୭* ଦିଗକୁ
ଗୋଡ଼ ଯୋଡ଼ି ଓ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ହୋଇ ପାଏ ପଡ଼ି ଜଣାଇଲେ,
“ମହାପ୍ରଭୁ ! ଏ କଥା ଯେବେ ସତ ତେବେ ନିୟମଟାଏ କରି ଆଜ୍ଞା
ଦୁଅନ୍ତୁ ୭୭ । ହାରି ହେବା ଦନ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ସତ୍ତା ବେହରାଣରେ
୭୭ ଏକା ଜଗାଇ ଆଜ୍ଞା ଦୁଅନ୍ତୁ । ପୁରାଣପଣ୍ଡା ଗୋସାଇଁ କି ନିତି
ବସୁ ଅଛନ୍ତି, ଆମର ଦିନେ । ହେଲେ ହେଲେ, ତହିଁକି କି
ହେଲେ ? ସରଦାରମାନେ ବଡ଼ଲେକଗୁଡ଼ାକ ହୋଇ ସେବା କଲ
ରୁକରଂ ଗୁଡ଼ାକ ନାମରେ ଉଡ଼ାଇ କରି ୭୮ ଏଡ଼େ କଥାଟାଏ
କହିଲେ ! ଆଉ କାହିଁକି ପୃଥ୍ବୀରେ ଅଗ୍ନି ବରଣିବ ? ମହାଗଜା !
ଲେଖାରେ ୭୯ ବଡ଼ ପଣ୍ଡା ଆମ୍ଭର ଦାଦା ହେବେ । ତାଙ୍କର
ଆଜ୍ଞା ଆମ୍ଭର ଦଇବରେ ୮୦ ଶାଳୀ ଦୁଅନ୍ତୁ । ତାଙ୍କୁ ଆମ୍ଭର
ଟାପର ୮୧ କି ରୂପରେ ହେଲେ । ମହାପ୍ରଭୁ ! ରତ୍ନକଠାଉ
ତଳେ କହିଲେ କିପରି ? ଏକଦିନ ଦଉଡ଼ି ପଣ୍ଡାର ହିଅଟା
ପରା, ଆମ୍ଭର ବଡ଼ ବହୁ ହେବେ, ତାଙ୍କୁ ମାସ ଧରି ପାଞ୍ଚ କି
ଏଗାର ଜୀବ ଜଳି ୮୨ ଆରପାଖକୁ ଚାଲୁଣାବଣ ଭିତରକୁ
ଯାଇଥିଲୁ ।”

୭*-ଛୁମୁ—ରାଜା । ୭୭-କରି-ଆଜ୍ଞା ଦୁଅନ୍ତୁ—ରାଜା କରନ୍ତୁ, ୭୭-
ବେହରାଣ—ମଣ୍ଡପ, ସ୍ଥାନ, ୭୮-ଉଡ଼ାଇ କରି—ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ଦେଇ,
୭୯-ଲେଖାରେ—ହିସାବରେ, ୮୦-ଦଇବରେ—ଦେବାତ୍, ଯୋଗକୁ,
୮୧-ଟାପର—ପରିହାସ, ୮୨-ଜଳି—ଚଡ଼ଖାଇ,

ଏଥିରୁ କି ଜାଣି ଖନ୍ଦା-ବାହୁଣେ ୮୩ ଜଣାଇଲେ କି,
 “ଆଜ୍ଞା ! ଏ କଥା ସତ । ମୁଠା-ଗୁମର ୮୪, ଝୁଗୁଡ଼ର ୮୫,
 ପାନଗୁଜି ତବକ ୮୬ ଇତ୍ୟାଦି ସେବା ତ ଆମ୍ଭର ନିର୍ଯ୍ୟୋଗ ୮୭ ।
 ଶ୍ରୀଦତ୍ତା ଦେଉ ୮୮ ମହାଗଜା ତ ମହାବାହୁଣ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ ହତଶ୍ରୀ
 ଥିଲେ । ପଇତା ଦେଖି ବିସୁଖ ପାଇବାରୁ ୮୯ ଏ ସମସ୍ତ ସେବା
 ଖନ୍ଦାଲବଣୋଇମାନଙ୍କ ୯୦ ମାରଫତ କରାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କେଣ
 ଧରିବାରୁ ଏ ପଞ୍ଚ ସେବା ଆମ୍ଭକୁ ଅରୁଗ୍ରହ କରି-ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ।”

ଏଥିରୁ କି ଦେଖି ଚିଆଉ-ପଟ୍ଟନାୟକ ୯୧ ତଳ ୯୨ ଉଠି
 ଜଣାଇଲେ, “ମହାପ୍ରଭୁ ! ଗୁଜଡ଼ାଦରେ କେହି ନ ଥିବା ସମୟରେ
 ମୁଁ ରଖିଥିବା ଲେଉଟା ଲାଲାବଘା ୯୩ ନିମନ୍ତେ ମାଗି ନେବାର
 ସାତ ହଜାର ବାହାରେ ଯେବେ ଦାଡ଼େ ୯୪ କଉଡ଼ି ଖାଇଥିବୁ
 ତେବେ ପରୁଣ ଲୋକରେ ଏକା ମୁସୁଦି ୯୫ ବୋଲି ଫଳିତ
 କରି-ଆଜ୍ଞା ହେବେ । ଚିତ୍ତଗୁପ୍ତ ପରି ସମର୍ଥ ଗୁଗୁଟି ପଟ୍ଟନାୟକ
 ଯାକ ରାସଦବସରେ ମିଶାଇବାରେ ପଞ୍ଚତର୍କ ୯୬ ପଞ୍ଚାଶୋଇ
 ୯୭ ହେଲା ଯେ, ମହାଗଜା, ଆଉ ହୁଡ଼ ୯୮ କି ରୂପେ ହେଲା ?”

୮୩-ଖନ୍ଦା-ବାହୁଣ—ଗୁଜୁଣିଆ ୮୪-ମୁଠାଗୁମର—ଗଜାଙ୍କ ପାଖରେ
 ଗୁମର ଗୁଜନ, ୮୫-ଝୁଗୁଡ଼ର—ଗଜାଙ୍କ ପାଖରେ ପାଣି ଓ ଗାମୁଛା
 ଧରି ରହୁବା କର୍ମ, ୮୬-ତବକ—ଥାଳିଆ, ୮୭-ନିର୍ଯ୍ୟୋଗ—ଗଜାକାର୍ଯ୍ୟ,
 ୮୮-ଶ୍ରୀଦତ୍ତା ଦେଉ—ପିତୃଦେବ, ୮୯-ବିସୁଖ ପାଇବା—ବିରକ୍ତ ହେବା,
 ୯୦-ଖନ୍ଦାଲବଣୋଇ—ବୋଷକକୁ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇବା ଯାହାଙ୍କର ସେବା,
 ୯୧-ଚିଆଉ-ପଟ୍ଟନାୟକ—କରଣ ଉପାଧି ବିଶେଷ, ୯୨-ତଳିବା—ଗରିବା
 ୯୩-ଲେଉଟା ଲାଲାବଘା—ବେଶ୍ୟାବିଶେଷ, ୯୪-ଦାଡ଼େ—ଏକ କଡ଼ା
 କଉଡ଼ିର ୩୨ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ୧୫ ମୁସୁଦି—ମାମଲତକାର, ୯୬-ପଞ୍ଚତର୍କ—
 ତଳଗୁଣେ, ୯୭-ପଞ୍ଚାଶୋଇ—ପଞ୍ଚାନବେ, ୯୮-ହୁଡ଼—ଭୁଲ,

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
 ଯେନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନଦିବ୍ୟ ଚ୍ୟାପର ଗନ୍ଧବନ୍ଧୁକୁ ବୋଲି
 ଏକ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଶଂସା ଆସି ମାର୍ଗାଞ୍ଜନ ଗୁରୁ କଣ ଦୋର
 ସେ ପୁଲେ ପ୍ରବେଶ ଦୋର ଗୁଜାଳ ଗୁମ୍ଫାରେ ମୁଲକାନ୍ତ
 କରି ଯନ୍ତ୍ର-ତାରରେ ଧନ୍ୱାଙ୍କାର କରଦଣ୍ଡ ଚଳାଇବାକୁ
 ଆରମ୍ଭିକାର ଦେଖି ରଜା ହୁଇଆକୁ ୧୯ ଆଜ୍ଞା କଲେ,

“ପରବା କର୍ତ୍ତା ପାଳକ ହୋଇଅଛି ଏଥିରେ କଟାଯିବ
 ନାହିଁ । ସରକାରରୁ ପଦକ ଆଣି ଦିଅ” ବୋଲିବାରୁ, ଏହା
 କିପରି ସେ ଗୁଣୀ ଜାଣି ଜଣାଇଲା, “ମହା ପ୍ରଭୁ, ସଙ୍ଗୀତାନିକ
 ବହୁତ ପରିସ୍ତୁତ । ସାରଙ୍ଗ ଯନ୍ତ୍ର ଅନେକ ଲିପିକାୟା ଗାତୁଣ୍ଡ” ୧ ।
 ତହିଁକି ରଜା ଆଜ୍ଞା କଲେ “ଆମ୍ଭର ଖନ୍ଦାରେ ଆମ୍ଭିକି ପଡ଼ୁନାହିଁ ।
 ଉଜା, ସନ୍ତୋଳା, ରାଇ, ମହୁର, ଏପରି ତିଅଣ । ଏ ପରବା
 ହୋଇଥିଲେ ଆମ୍ଭର ଘୋଡ଼ାଦାନା ଖନ୍ଦା କରିବାର ଧୁଆର-
 ଶେଖରକୁ ବଢ଼ାଇ ଦିଅ ।”

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ବର୍ଣ୍ଣବୈର କପିରାଜ, ୨ ଗୋସାଇଁ ଆସି
 ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଶ୍ରୀ ମହାରାଜା ଜାଣିପ୍ରତାପ ପ୍ରଶଂସାରେ କଲ୍ପନା
 କରିଥିବାର କବିତା ଶୁଣାଇଲେ । କିପରିରେ କ :—

ଜାଣି ଧାନସିଂହ-ହାଣ୍ଡି ମଣ୍ଡଳା ଭୂମି ମଣ୍ଡଳ
 ପ୍ରତାପ ଅସ୍ତ୍ରଚନ୍ଦ୍ର ପରି ରେବାଉଛୁ ତମୁଟି ତମୁଟି
 ଏପରି ଶ୍ରୀଗୁମ୍ଫାରେ ଅନ୍ନ ନିମନ୍ତେ ପେଟ ଦେଖାଇ କହି,
 ଆମ୍ଭ ତାନେକୁ ଲେପୁ

୧୯-ହୁରାଆ—ବୋଲିକରା, ପିଅନ, ୧-ତେଲୁରୁ ବାକ୍ୟଟିରେ
 ଅଶ୍ରୁକି ରହିଥିବୁ, ୨-କପିରାଜ—କବିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅର୍ଥରେ ‘କବିରାଜ’ର ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ

ଖରତକୁ ନ ମିଳିଲେ ଓହ୍ଲାଇ ବାମା କ୍ୟା କରୁଛା ॥
ଏ ଶ୍ଳୋକାର୍ଥ କହିବା ସମୟରେ ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ପର୍ବର-ଆଜ୍ଞା
କଲେ, “ଗୋସାଇଁ, ଆଉ ପ୍ରାକୃତରେ ଚଉପଦା ହେଉକା ବୋଲ
ଯାଇଅଛି କି ?”

କପିସ୍ୱଜ ନଶାଇଲେ, “ମଣିମା ! ଲଙ୍କାମନ୍ତ୍ରର ରାଗ,
କଳାହାଣ୍ଡିଆ ତାଳ, ପିଲମାନଙ୍କର ମାଆ ନ ଥାଇ ଲୟେ,
କଳ୍ପ-ପ୍ରେମାଳଙ୍କାରରେ ଦଉ ସରସ ଚଉପଦା ବୋଲ ଯାଇଅଛି ।
ବିଦ୍ୟା ଗଉକୁ ଆସୁ । ନାକରେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣିବାକୁ ଆଜ୍ଞା
ହୁଅନ୍ତୁ ।”

ଗୀତ :—

ଚ ଚ ଚ ଉ ଉ ଉ ପ ପ ପ ଘ ଘ ଘ ଗୀ ଗୀ ଗୀ ଚ ଚ ଚ
ହେଲ ରେ, ଛ ଲତ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲ ରେ,
ନରପାଳ ଭକ୍ତକର୍ଣ୍ଣ ଭଣିଲେ ରେ ॥

ଏପରି ଗଉଦ ଯଶକାଶ ପ୍ରଗଟ କରାଇବାର ସଙ୍ଗୀତ
ସମସ୍ତ ହେଲ । ତଡ଼ାଇ ଦେଶର ଗୁଣୀକ, କପିସ୍ୱଜକୁ ମଧ୍ୟ,
ମୂନ ଥିବାର ସହସ୍ରେ ଶେଲ ଲେଖାରେ ଧୁନିଆ ଲଗୁ ୩; ମୂନ
ଥିବାର ମୁକୁତା ବହୁମାନ ଦିଆଗଲା । ତୁପ୍ ତୁପ୍ କରି ସ୍ୱେପଦାର
୪ ଡାକିଲା, ଧାଙ୍ଗଡ଼ୀ ପଟୁଆର ହେଲା । ବେହରଣ ବରଣାସ୍ତ ୫.

୩-ଲଗୁ—ଦେହରେ ତପ୍ତଧାରୁର ଦାଗ, ୪-ସ୍ୱେପଦାର—ରାଜାଙ୍କ
ଆଗେ ଆଗେ ରାଜାଙ୍କ ଗମନ ଘୋଷଣା କରିବା ସେବକ, ୫-ବେହରଣ
ବରଣାସ୍ତ—ସରବଜ,

ହେଲେ, ମଥାରେ ମହାସଜା ଉଠି ହେଲେ । ସଜଗୁଣାଦି ୭ ସମସ୍ତେ
ମେଲଣି ଦେଲେ । ମଥାରେ ତେଲ ଲଗାଇ ଶ୍ରୀ ମହାସଜା ଅନ୍ତଃ-
ପୁରରୁ ମୁଖ ହୋଇ ବଜେ କଲ ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ଦ୍ଵାରୁ ବକାନାଦ,
ଦ୍ଵିତୀୟ ଦ୍ଵାରୁ ଭାଇଦାଦମାନେ, ତୃତୀୟ ଦ୍ଵାରୁ ସିପାଇ
ଭଲଲେକେ, ଚତୁର୍ଥ ଦ୍ଵାରୁ ନିଯୋଗ ଭଲଲେକେ, ଉତ୍ତର ଦ୍ଵାରୁ
କୁଡୁକ ୭ ସିପାଇମାନେ ଜୁହାର ହୋଇଗଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରରେ
ବଜେ ହେଲେ । ପୂର୍ବାହ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ମଣୋହି ବଡ଼ାଇ
ପଟଦେଶୀ ୮ ସାମନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପହଞ୍ଚି ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀ ହେତ ବନ୍ଧ୍ୟାବତାର ଖର୍ଚ୍ଚଭୂତ ଧୂଜାରପ୍ରଭ
କୃତ ଗୁଣାକ ଗର୍ବ-ପର୍ବତ ଧୂସ ବସ୍ତ୍ରୋଳି
ପାଷାଣମଣ୍ଡଳ ମଣ୍ଡଳାନ୍ତକାର ପର୍ବ-ଶବ୍ଦଶ୍ରବଣ
ବାର ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ତେ ତନ୍ୟତନ୍ୟ ଗୁରୁ ତରଣାରବନ୍ଦ
ନିଃସ୍ୟନ୍ଦମାନାମନ୍ଦ ମକରନ୍ଦ ବନ୍ଦୁ ସନ୍ଦୋହ
ତତ୍ତ୍ଵରକ୍ତେ ତତ୍ତ୍ଵାଳିକାରଣଂ ବାବହବହଳ ।

ବହୁନାଶ ସୁଧା ଧବଳିତ ବର୍ଗ ପ୍ରସାଦ
ସଙ୍ଗୀତ-ସାହିତ୍ୟ-ରହାକର କରୁଣାନିଧାନ
ଧାରଣବନ୍ଧନ ବଦାନ୍ୟ ଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତିନ୍ୟ ।

୭-ସଜଗୁଣାଦି—ସଜଗୁରୁ ଆଦି । ୭-କୁଡୁକ—ମୁସଲମାନ, ଭୂକ
ଶବ୍ଦ, ୮-ପଟଦେଶୀ—ପାଟଶାଢ଼ୀ,

ଚଣ୍ଡୀମଣ୍ଡିତସ୍ବତ ରଜବ୍ରଜାଷ୍ଟ ପୁଂସଂସ୍ତାପ୍ତନାଥ
 ଶରଣପଞ୍ଜର ମାନଉଦ୍ଧାରଣ ରମଣୀ ରଣରଣରଣ ଚେ
 ପ୍ରସାମରମ ପୁରୁଷା ପୁରଃପର ଶ୍ରୀ ବାଲୁକେଶ୍ବର ଶରଣ
 ହରିଚନ୍ଦନ ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ମହାମହେନ୍ଦ୍ର ଦେବକେଶ୍ବରବିଶ୍ବର
 କଲ୍ୟାଣୋ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳମ୍ ॥ ୯

୯-ଆଠଗଡ଼ ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବଙ୍କ ନାମରେ
 ଭଜିତ ଏହି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ଅଂଶର ପାଠ ଅଶୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ଧୃତ ।

